

CIGÁNYFŰRŐ

KISEBBSÉGSZELLEMI MŰVÉSZETI ÉS KÖZÉRZETI FOLYÓIRAT

A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány folyóiratunk támogatás iránti beadványát kategorikusan visszautasította, egyetértve az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat oda-be-delegáltjának megalapozott, főnről szakosított szakvéleményével, miszerint folyóiratunk tartalmát a nép – jól ismert okok miatt – nem érti.

Tisztelt Biróság! T. Esküdtszék! T. Nép!

Alulírott vádlott azzal az alázatlan kéréssel fordulok a T. xxxxxx Hivatalokhoz, és a Nép hivatalhoz juttatott részéhez, hogy néhai xxxxx Adi Bandy bűnözési hajlamáról közismert egykori kollégám hozzám érkezett leiratát xx szemük ügyére venni sziveskedjenek.

NYILATKOZAT RÁDL ÖDÖN TÁMADÁSÁRA

Dobjuk el a tollat, nem szabad nekünk írni. Méltatlan utódok, léha, magunkat istenítő, üres fejű Titán Lacik vagyunk. Korzódalnokok, kozmopolitáskodó nyeglék.

Rádl Ödön mondta. A nagy tudású, nagy tekintélyű, a tiszteletre méltó Rádl Ödön.

Agyunk, szívünk bénult beteg. Esmék, ideálok úznak ki bennünket apró fehér házából magas kőházak, kőszívű emberek közé, lángolva reménykedő olümposzi lázban dobtuk oda magunkat a teremtő vágy démonának. Csalogathatott a tűzhely melege, a nyugdíjadó békés filiszterség nyugalma, a biztos krajcár és a puha kenyér: eldobtunk mindent egy tollért, egy fantoméért, egy adag morfiúért, s egy betöltetlen helyért valamelyik hidegvíz-gyógyintézetben...

...És eszmetűzben égve, alkotni, világítani vágyva bekerültünk ez eszméletlen, sivár, vegetáló, zagyva emberáradatba.

...És összetörték itt bennünket. Kijózanítottak, megöltek. Aztán nem leltünk utat, éhesek is voltunk, dobtak elénk egy falat száraz kenyeret. Evvel becsaltak bennünket. Olyan helyre, ahol a tollat sem vették el tőlünk. Így hívják: redakció... És itt beteg lelkünket tördeljük nap nap után s mindig egy napra szürke ólombetűkbe... Kaptunk egy kicsi száraz kenyeret, meg is puhíthatja, aki még tud sírni...

Am a démon még mindig kísért. Felkeres bennünket,

elveszi álmainkat, sokunknak még a tüdőjét is...

A haza lelkesítsen dalra?...

Verekedő parlament, kvótatárgyalások, sötét, de emóciótlan villogások, rengeteg önzés, sivárság mindenütt...

A nép, a felséges, tiszta nép?... Kenyérért ordít, s most esküszik sorba-sorba a vörös zászló alá...

Esmék?... Hol az eszme, hol a tartalom?

Ha kibotorkálunk a műhelyből, elvesztjük a száraz kenyeret is, s mégsem kap, nem kaphat a lelkünk tiszta, a régi nagyokhoz méltó impressziókat!...

De a legvégső kétségbeesésünkben is volt reménykedésünk.

És Rádl Ödön reánk taposott. Megvet, kigúnyol bennünket. Léhák, hetvenkedők, üresfejűek, kozmopolitáskodók, korzódalnokok vagyunk...

El kellene dobnunk a tollat, de nem tesszük. A harc már így sem sokkal embertelenebb. Tápláljuk tovább a testet ölő lángot. Írunk tovább is. Írunk: még ha a Rádl Ödönök is állnak élőkbe...

Mert szép dolog, isteni gyönyör lesz az utolsó józan percben átgondolni, hogy saját szívünk, életünk árán is eszmét akartunk lehelni egy eszméletlen korba, célt akartunk adni a céltalanságnak, halhatatlanságért harcoltunk száraz kenyér mellett: poéták maradtunk mind a halálig.

Hogy a tömeg észre sem vett, aki meg észrevett: meg-rúgott bennünket – fog-e fájni akkor?

SZERZŐINK:

Antal István
Balogh Attila
Bodor Béla
Endrődi Szabó Ernő
Fésős András
Györgydeák György
Halas István
Josef Koudelka
Kántor Zsolt
Ladik Katalin
Lévay Jenő
Neményi Zsolt
Noszakai Gábor
Petri György
Podmaniczky Szilárd
Joshua Starr
Michael Stewart
Tandori Dezső

Lévay Jenő

EGYSZER HASZNÁLATOS HOMOKÓRÁK* IDŐ-MANIFESZTUMOK

Az egyszer használatos homokóra az idő minőségi aspektusát „méri”. A „mérés” e vonatkozásban természetesen *metafora*, hiszen azt, hogy minek a méréséhez mikor, mit tekinthetünk „megfelelő órának” – az időmérő eszköz pusztán mennyiségi összetevői nem válaszolják meg maradéktalanul. Az idő mégis rendre utat nyit valamilyen – önnön absztrakcióján túli, formát ígérő, majd azt beteljesítő – lappangó tartalomnak, amelyet hozzászolgált ahhoz, hogy beléphessen a világba, és manifesztálódhassék ott.

Ennek a gondolatnak és jelenségnek a megjelenítését ígéri az az egyszer használatos (de az „egyszeri használat” eltérő körülmények közötti, számos megismétlésére alkalmas) homokóra, amely a klasszikus, zárt homokórával szemben nyitott, bele lehet nyúlni, s így a homokpergés útja, sebessége, iránya minden időmérés esetében befolyásolható. (Ha ellenben képzeletben bezárnánk, s minden manipulált időmérést követően a feje tetejére állítanánk, ugyanúgy visszanyernénk a kiinduló állapotokat, mint a klasszikus homokóránál.)

Ha az egyszer használatos homokóra – a tér egy kitért pontján rögzített – kelyhéből szabadon hagyjuk leperegni a homokot, akkor az egy – körülbelül harminc fokos – kúp alakját veszi fel. A lepergő homok a kúp palástjára rétegekben, „kérgékben” kerül fel, újabb és újabb palástok egymásra símulásaként. (Kívülről csak e palástok – néha nem szabályos, „rongyos” – alakzatait látjuk, de ha e kútból metszetet veszünk, akkor az egymásra-rakódás úgy látszik, mint az archeológiai rétegek.) Ennek az az oka, hogy a homokszemek nagyság szerint – és a sűrűlódás törvényeinek megfelelően – igyekeznek elrendeződni: a nagyobb szemcsék körkörösén a palást széle felé törekszenek – periodikus hullámokban, attól függően, hogy éppen a szemcséket összetartó erő-e a nagyobb, vagy a gravitáció győzedelmeskedik. Így jönnek létre a „kérgék” vagy „évgyűrűk” („évkúpok”) – ezek az egymásra simuló, és egyre növekvő kúppalást-hártyák.

Ha a felső kehelyből kifolyó homok útjába valamilyen akadályt helyezünk, akkor az adott (gátló) körülményeknek megfelelő módosulását képzelhetjük el alapesetünknek, az akadálytalanul hulló homok órájának. Elképzeléseinket minden másképp és másképp „manipulált” esetben rögzíthetjük, le is rajzolhatjuk, majd terveinket összehasonlíthatjuk a homokóra-kísérletek valóságos következményeivel.

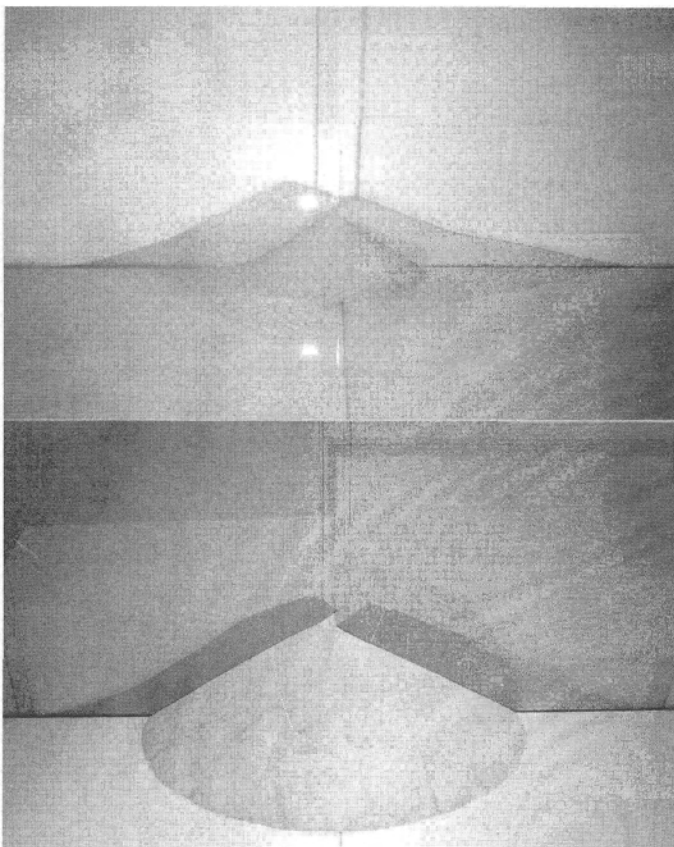
Amennyiben az akadályként használt síkok üveglapok (persze nemcsak síkokat lehet használni,

hanem például különféle alakú üvegtesteket is), akkor a kialakult kúpváltozatok formáinak nemcsak a palástjára látunk rá, hanem e térformákba bele is látunk – az üveglap és a rétegzett homok által határolt felületen –, s így szemléljük meg a klasszikus homokkúpok derivációinak belső rétegzését, palástjaiknak, „kérgéiknek”, „évgyűrűiknek” szerkezetét.

Homokóráinkhoz annál is izgalmasabb – tölcserként és „akadályként” – üveget választanunk, mert a homok az üveg „őse”, ugyanannak az anyagnak két stádiumát jelentik – ez az asszociáció is gazdagíthatja homokóra-kísérleteinket.

Az egyszer használatos homokóra alkatrészei: osztályozott homok, többféle kehely, síkűveg lapok, különféle formájú üvegtestek, drót, feszítő- és tartószerkezetek

*„Különleges időmérő eszközök” Iparművészeti Múzeum – Műhelysarok (1995. augusztus 13 – szeptember 23.)

Michael Stewart

NÉP – NEMZET NÉLKÜL*

I. rész

„... az ezeket a fiatalokat jellemző cigány azonosítástudat már nem apáik identitása... Szemtanúi lehetünk annak a folyamatnak, ahogy feloldódik a cigányok évszázados, asszimilációval szembeni ellenállása” (Charlemagne, 1984).

Elődeinkhez hasonlóan kortársaink is úgy hiszik, hogy a miénk lesz az utolsó, a cigányok jelenlétével megáldott (és megvert) korszak. Jó- és rosszakaratú kommentátoroknak, romantikusoknak és cinikusoknak egyaránt az a meggyőződése, hogy „a világ vándorait” végül „házasítják”, hogy életmódjuk kimegy a divatból, és kimerülnek a cigányság „életlehetőségei”. Ezek a kijelentések sok más, a cigányokkal kapcsolatos megállapítással együtt életük felületen ismeretén alapulnak. Az igazság ezzel szemben az, hogy a cigányok Európa minden táján sikerrel őrizték meg életformájukat, s megóvása érdekében sikerrel alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez.

Nincs már szükség cigány kovácsokra, de van kereslet versenyképes, ügyes építőmunkásokra; lejárt a lovak kora, s ezzel eltűntek a nagy lóvásárok is, melyeken a cigányok oly nagy jártasságot tanúsítottak, de új lehetőségeket kínál a használtautó-piac; a nagyipari műanyagtermékek kiszorították ugyan a kézzel faragott fafogasokat, ám az a háziasszony, aki többé már nem használ ruhaszáritó kötelet, ettől még vásárolhat „szerencsehozó virágokat” a bekopogtató cigány hálóztól, esetleg jószóltathat is vele. Bárki, aki komoly kutatásokat folytatott a cigányok között, elmondhatja, hogy mindig képesek alkalmazkodni a változó gazdasági és társadalmi körülményekhez, hogy ezáltal megőrizhessék életformájukat.

Egy etnográfustól elvárható, hogy szembeszegüljön az állítással, mely szerint a cigányság hanyatlófélben van. Az etnográfus már hivatásánál fogva sem fogadhatja el hogy az „ő” népe (ha e kifejezést az ő szakterületére vonatkozó értelemben használják) evolúciós okokból alkalmatlan arra, hogy a modern világban éljen. Lehet, hogy így van. De vessünk egy pillantást a másik lehetőségre is: nevezetesen, hogy a mi gondolkodásunk, a mi mélyen gyökerező előítéleteink mondatják velünk, hogy a cigányok folyamatosan kulturális válságban élnek. Úgy vélem, e téveszme abból táplálkozik, ahogy manapság nemzetéről és annak tagjairól gondolkodunk. Mint *Ernst Gellner* kijelenti: manapság egyre inkább úgy tűnik,

hogy „az embereknek ugyanolyan szükségük van a nemzetükre, mint az orrukra vagy a fülükre... valójában a nemzethez tartozás nem lényegi attribútuma az emberi létformának, noha egyre inkább annak tűnik” (1983).

HAZÁK, NEMZETEK, HONTALAN NÉPEK

Amikor önmagunkkal vagy más (állammal bíró vagy nem bíró) európai néppel kapcsolatban nemzeti identitásra gondolunk, ez alatt a terület, a nyelv és a nép csaknem mitikus egységét értjük. A nemzeti identitás a nyelvben fejeződik ki a legvilágosabban, minthogy az az együvértartozás legegységesebb szimbóluma. A nyelv köti valamely nemzet földrajzi értelemben vett földjét a közösen megélt történelemhez, meghatározza az egyik népet a másiktól elválasztó határvonalakat. Amellett, hogy fizikailag szétválasztja a különböző kultúrákat, az ország a maga változatlanásával megteremti egy kultúra folyamatosságának képzetét is, habár természetesen a jövő felé mutat, ám ennél mégis fontosabb, hogy egy bizonyos területen a kultúra megszakítások nélkül nyúlik vissza a múltba. S a távoli múltban, a nacionalista-fantazmagorikus idők mélyén ott rejtőzik minden nemzet létezésének autochton kezdete, mitikus eredete, mely összekapcsolja a két, a nemzeti egységet igazoló elemet: a származást és a területet.

Ma, amikor az eredeti hazájuktól elszakított volgai németek kezdenek visszavándorolni a „Vaterland”-ba, ma, amikor a 2400 éve még mindig ugyanazt a nyelvet beszélő, sajátos identitástudatukat mindvégig megőrző meotiszai görögök török és szovjet fenntartóság alatt élve hangot adnak óhajuknak, hogy látni kívánják „szülőföldjüket”, ma tehát lenyűgöz bennünket az ő etnikai identitásuk megőrzésében tanúsított állhatatosságuk. Ha azonban mélyebben belegondolunk, úgy ráébredünk, hogy ezek az események (ideo)logikusan illeszkednek egy nemzet önkifejezésének kánonjába. Ahogy ezt egy vezető angol kommentátor megállapítja: „amikor szembetaláljuk magunkat a nemzeti felelősség említett jelenségeivel, akkor eszünkbe kell jussanak azok is, akik ugyan hontalannak érzik magukat, de akiknek mégis hinniük kell abban, hogy nekik is van hazájuk valahol ezen a világon” (*Ascherson*). Ha ezen szülőföldre irányuló „magától értetődő” álmunk alapján szemléljük, úgy érthetővé lesz számunkra az a makacs eltökéltség, hogy megmaradjanak „németnek” vagy „görög-

*Megjelent franciául a TERRAIN 17. számában. (1991 október)

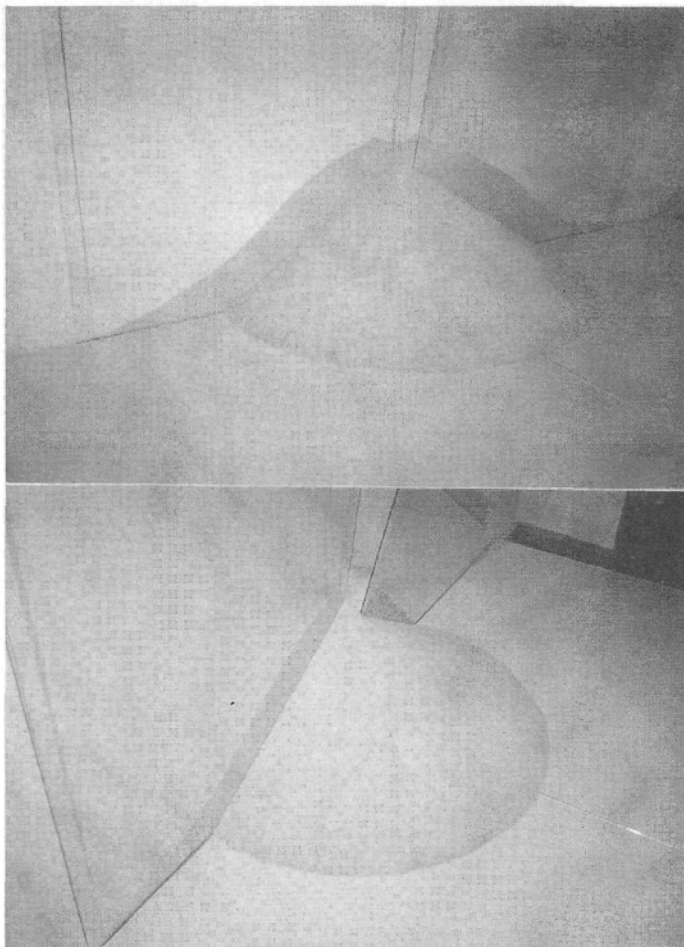

nek” (bármit is jelentsen ez valójában), mert ezek az emberek érkeztek valahonnan, és ugyanoda kívának visszateérni.

A CIGÁNYOKNAK NINCS HAZÁJUK

Ugyanez sohasem történhet meg a cigányokkal, azzal a nomád néppel, mely nem álmodozhat hazáról, mert nincs olyan terület, ahová visszavágyódhatna. Sokat elárul az a számtalan név, amelyen a cigányokat ismerik: Franciaországban eredetileg „csehek” (*Bohémiens*) néven ismerték őket, noha igazán csak nehezen köthető a történelmi Csehország szláv népességéhez; angol nevük (*Gypsy*) kezdetben Egyiptomból érkezett embert jelentett, bár az emberek lassanként ráébredtek, hogy Indiából érkeztek (Indiából jött egyiptomiak? talán!); a „Tsiganes” (illetve az ezzel azonos töről fakadó „Zigeuner”, „cigány” stb.) elnevezés egy homályba vesző, középkori görög misztikus szekta nevének a leszármazottja. Egyetlen „magára valamit is adó nemzet” sem heverte volna ki az önazonosság kritériumainak ilyen megcsúfolását, de a cigányok még ezen bizonytalanságokkal szembeesülve sem bizonytalanodtak el. Sőt!

Európa cigányai közel sem érzik magukat szétszórtatott népnek, mely a sanyarú száműzetésében alig várja, hogy hazájába visszatérhessen. Ők hontalanok,

de boldogok. Mi úgy véljük, hogy haza nélkül sziszifuszi feladat az identitás megőrzése, mégha ez a haza csupán a képzeletben létezik. Tudjuk ugyan, hogy a cigányoknak (legalábbis sokuknak) közös a nyelve, de ez a mi számunkra, akiket elbűvölt a nemzeti szellem, túl természetlen talajnak tűnik ahhoz, hogy a kultúra gyökerei tartósan megkapaszkodhassanak benne. Azáltal, hogy a nemzet alapját képező területnek még a vágját is elvesztették, a jelenkori Európa szűkkeblű, „egy nép, egy állam”-sémáján belül, melynek mindent megpróbálunk alárendelni, a cigányok hatalmas történelmi félrelépésnek és szégyenfoltnak látszanak. Márpedig – bármilyen nehezen érthető meg és fogadható is el a mi szemünkben – a cigányok mindmáig fennmaradtak. Jelen rövid írásomban azt mutatom be, hogy a magyarországi cigányok miképpen vészelték át az elmúlt ötven év gazdasági, társadalmi és politikai elnyomását, s hogyan teremtettek gyarapodó közösségeket. Ha a cigányok még ezt a szörnyű rendszert is sikeresen élték túl, akkor bizonyosak lehetünk abban, hogy a kevésbé nyomasztó rezsimiek idején is fennmaradnak.

A CIGÁNYOK ÉS A KOMMUNISTA TÁRSADALOM

Magyarországon számos cigány csoport él, az én történetem azonban közülük csupán egyről, az oláh cigányokról szól. Ők jelentik a cigányság húsz százalékát. Ezek a cigányok, amióta mintegy száz évvel ezelőtt Magyarországra érkeztek, a cigány nyelvet beszélik, ezért a nem-cigány magyarok szemében az összes csoport közül ők a legcigányabb cigányok. Mivel bármiféle szégyenérzet nélkül utasították el a többségi társadalom értékrendszerét, ezért mind a szocialista érárt megelőzően, mind pedig az alatt nyílt represszióknak voltak kitéve. A kommunista hatalomátvétel után ugyan úgy hitték, hogy a cigányság többsége az integráció és az asszimiláció útjára lépett, de a romani nyelvet beszélő oláh cigányok nyelvük, elűtő ruházatuk, másfajta gazdasági moráljuk és elkülönült közösségeik révén egyaránt arccal a múlt felé fordultak.

Az állami szervek hatóköréből szemmel láthatóan teljesen kikerült, autonóm cigány közösségek léte már önmagában is fenyegetésként jelent meg a politikai stabilitás és az ideológiai hegemonia szemszögéből, s úgy tűnt, hogy ezek a közösségek kibújnak minden, a „rend” fenntartása érdekében hozott intézkedés hatálya alól. Éppen emiatt e közösségek az államapparátus minden szintjén koncentrált ellenkampányok célpontjává lettek, mely kampányok célja az oláh cigány népesség eltüntetése, a domináns magyar etnikai közegbe történő beolvasztása, asszimilációjavolt.

A kommunista kampányokat nem annyira nemzeti-etnikai, inkább társadalmi-politikai indítékok motiválták, mivel az oláh cigányok életformája szinte minden szempontból a kellemetlen homokszemet jelentette a kommunisták társadalmi és gazdasági

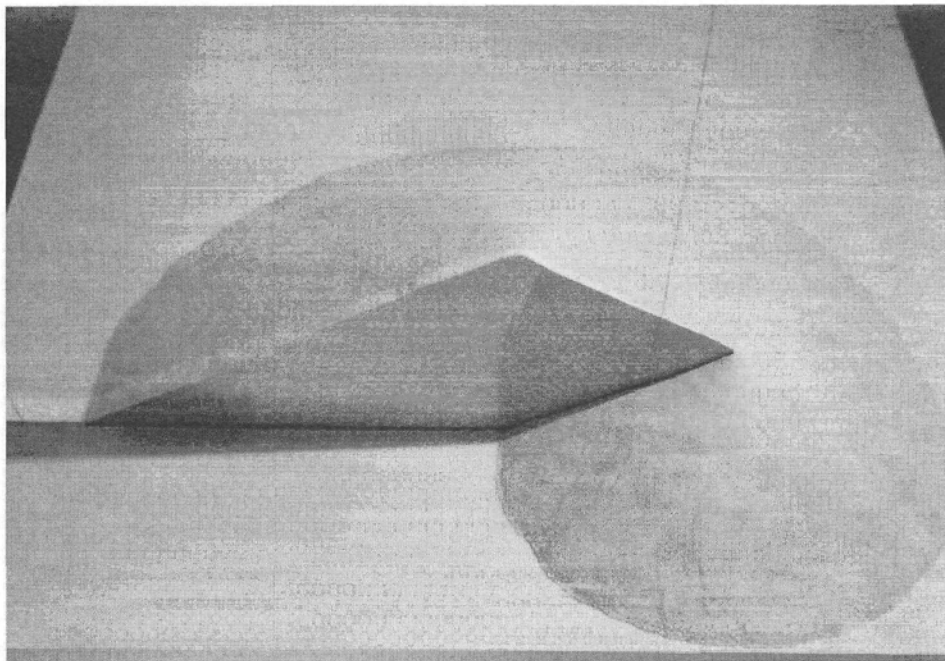

etikájának gépezetében. A cigányok hagyományosan az önálló vállalkozásokat, bér-munka esetén pedig a rövid lejáratú szerződések meghatározta alkalmazást részesítették előnyben, a kommunista szociálpolitika pedig megkövetelte, hogy minden állampolgár munkakönyves állással és állandó fizetéssel rendelkezzen. Így amíg az állam által mintaértékűnek tartott családok fix fizetéssel küldték állásba gyermekeiket pl. a hajógyárba, addig a cigányok külön szerződéssel, előre kikötött összegért vállalták el egy hajótest rozsdátlanítását ugyanott. S idejüket eközben maguk osztották be, tevékenységükbe pedig csupán annyi munkaerőt „fektettek be”, amennyit éppen helyesnek tartottak. Másrésztől az oláh cigányok a nem-cigányok termékeivel való kereskedésre és piacozásra specializálták magukat, a kommunista rezsim viszont a magánkereskedelem minden formájának megszüntetésére törekedett. Azon marxista elv szemellenzőjétől korlátozottan, miszerint a kereskedelemben érdekelt viszonteladó korunk naplopója, aki mások munkája által szerez pénzt magának, a kommunisták úgy döntöttek, hogy felszámolnak mindenféle magánkereskedelmet, beleértve a cigányokét is. A kommunisták szeme előtt végső soron egy uniformizált, homogén munkástársadalom képe lebegett, ám a cigányok szembeszegültek azon magyar dolgozó osztályokba történő asszimilálásukkal, melynek legtöbb tagja nyíltan le is nézte őket. Annak ellenére, hogy kedvező feltételekkel ajánlottak fel nekik tanácsai bérlakásokat, a cigányok továbbra is a gettóbéli élet nehézségeit vállalták fel.

KULTURÁLIS VÁKUUM

A kommunista elmélet szerint társadalmi változásokat kizárólag a múlttal való teljes szakítás révén lehet elérni. Csak egy ilyen tökéletes szakítás eredményezhet a gondolkodásban olyan tabula rasa-t, amelyen megteremthető az a kommunisták által tudományosan levezetett jóléti társadalom, melyet nem korrumpál a korábbi társadalom hamis tudata és hamis identitásai. Ezek közé a hamis tudatformák közé tartozott a cigány identitástudat is, melyet a feudális és kapitalista munkamegosztás maradványaként fel kellett számolni.

Mivel úgy vélték, hogy a sajátos cigány identitástudat a társadalomból való kirekesztettség következménye, a kommunisták a cigánysághoz mint „etnikumhoz” tartozást nem annyira a meglévő dolgokkal,

inkább hiányokkal jellemezték. Az államapparátus hivatalnokai számára a cigányság valóságos üres lapot jelentett, mely teleírásra vár (ld. Lázár Guy, 1975; Erdős Kamill, 1960). Úgy gondolták, hogy közösségeiknek és a nélkülözés bűvös körének a megtörésével, illetve azzal, hogy rendszeres fizetéssel járó „szocialista” munkahelyeket biztosítanak a cigányok számára, végül rábírnák őket gazdaságtalan és pazarló életmódjuk feladására egy józan munkaerkölcs kedvéért, így rendelkezvén az eszközökkel (munkabér) és a célokkal (otthon) ők is felhalmozzák majd a „civilizált” életvitelhez szükséges dolgokat.

Kutatásaimat 1985 októberében, jó harminc évvel a kommunista éra kezdete után kezdtem meg Észak-Magyarország egyik cigányok lakta településén. Itt egy virágzó cigány közösséget találtam, amelyet kulturális identitásának és társadalmi elkülönülésének megtartása jellemezett. Ezek a cigányok a szocialista uralom alatt három forrásból merítettek erőt ahhoz, hogy megpróbáljanak boldogulni: közösségük sajátos szerkezetéből, a javak megszerzéséhez való viszonyulásukból és különösképpen a közös nyelvüknek és dalaiknak tulajdonított jelentőségéből. Jelen írásomban csupán az első forrás bemutatására van lehetőségem.

„OSTROMÁLLAPOT”

A településen, ahol éltem, jó félóránnyira egy fejlett mezőgazdasági várostól, a mintegy harminc önálló háztartásból álló cigány nagycsalád fokozatosan felvásárolta a kicsiny, kertes parasztházakat. A termőföldekből udvarokat szakítottak ki lovaiknak, a várostól való távolságuk pedig alkalmat adott arra hogy a megtűrt, ún. „második gazdasághoz” tartozó tevékenységet folytassanak. Habár gazdasági körülményeik sokkal jobbak voltak a magyarországi cigánysá-

got rendszerint jellemzőeknél, közösségük fennmaradásának problémái, s az erre általuk talált megoldási módok ugyanazok voltak, mint a többi Magyarországon élő cigánynál.

A rendelkezésünkre álló feljegyzésekből világosan kitűnik, hogy a cigányok mindig is „ostromállapotban” éltek a modern Magyarországon, hisz a külvilág mindig is arra törekedett, hogy megtörje közösségeik összetartó erejét, s a cigányokat egyenként, elszigetelt családokként asszimilálja. A kommunista uralom idején, ha bármelyik család késznek mutatkozott a nem-cigány életforma elfogadására pl. azért, hogy állandó munkahellyel rendelkezett, az átlagosnál valamivel jobb házat épített magának, s abban bizonyos használati cikkeket halmozott fel, akkor azonnal felajánlották neki a „felfelé”, a magyar lakosságba történő asszimilálódás lehetőségét azzal, hogy a város valamelyik jobb negyedében kínáltak neki lakást. Más szavakkal: az állam mindig arra az egyedi cigány családra fordított figyelmet, amelyek hajlandó volt feladni cigány életvitelét.

Nomármost: a cigányok egyszerre rendkívül egyenlőségpártiak és individualisták. Válaszként a gazhoknak való rendszerinti alávetettségükre, a cigányok még látszatra sem kívánnak valamely közülük való főnököt maguk fölé. A cigány társadalomnak nincs intézményesített struktúrája, s nincs olyan testületi vagyoneelosztási rendszere sem, ami tekintélyt vagy hatalmat biztosítana az egyik cigánynak a másik fölött. A cigány kultúrában nagy gyakorlati és retorikai súlya van az egyén identitásának és jellemének. Ez a fajta gazdasági és szociális individualizmus azonban különbségekhez vezet az egyének és a családok között egyaránt, melyeket az irigykedő cigányok rendszerint úgy interpretálnak, mint azon vágy eredményét, hogy sikeresen elszakadjanak rokonaiktól, és barátaiktól, és feljussanak a gazhok világába. Más szóval: úgy tűnik, hogy a cigány kultúrában a közösség folyamatosságát egy igen erőteljes individualizmus veszélyezteti.

A cigány közösségek fennmaradása már önmagában is annak a sikernek a bizonyítéka, amellyel azok ellenálltak a külvilág azon törekvéseinek, hogy tagjaikat kiszakítsák belőlük. Ezt azonban csak az állandó harc tette lehetővé. A környező ellenséges világgal szembeni védekezésül a cigányok kialakították saját kommunikációs eszköztárukat, melyet a „romaság” szóval összegeznek, melyben bennefoglaltnak a romani nyelv és a „cigányosan” csinált dolgok egyaránt.

A CIGÁNY ÉLETFORMA

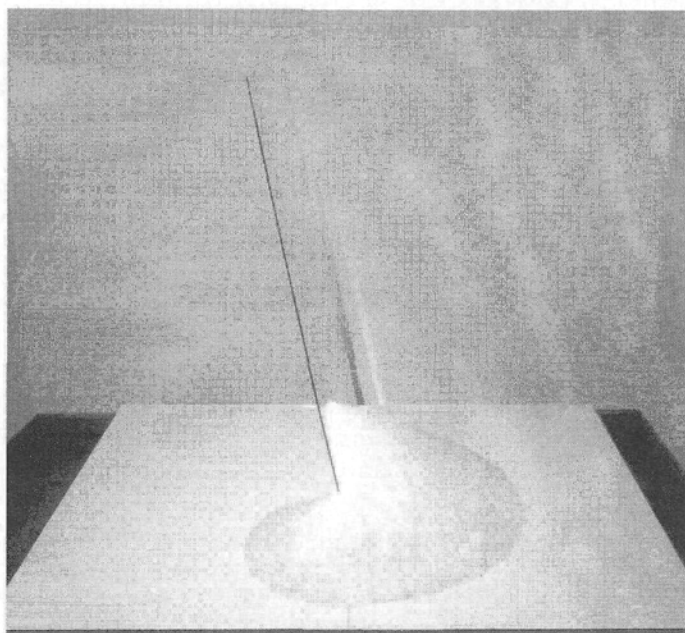
Ha „a cigány életformát” a külvilággal, a gazhok világával összefüggésben vizsgáljuk, úgy a dolgok igen egyértelműek. A cigányok a telepen kívüli világot olyannak tekintik, mint ami veszélyekkel terhes számukra. Ezért az emberek ritkán hagyják el egyedül a telepet. Aki a városba utazik, az rendszerint

csatlakozik valakihez: a férfiaknak különösen nem ajánlatos egyedül a városba menniük, mert féltő, hogy bajuk támad a nem-cigány (gazho, többes számban gazhe) hatóságokkal, különösképpen a rendőrséggel. Hasonlóképpen: ha a közösség egy tagja betegen fekszik a kórházban, látogatói szinte mindig mellette maradnak, s még a hivatalos látogatási időn kívül is benéznek hozzá, hogy a kórházban újrateremtsék a telep légkörét – mindez annak érdekében, hogy cigány társuk ne legyen egyedül a gazhok világában. Ez a fajta gondoskodás még azokra a cigányokra is kiterjed, akiket nem ismernek (streina Rom). Ha bárkinek bajba került, pl. az úton balesetet szenvedett „idegen cigány” akad az útjába, annak meg kell állnia, és fel kell ajánlania a segítségét.

„A cigány életforma” még szigorúbb követelményeket jelent a telep belső, mindennapi életében. Itt a romaság, „a cigány életforma” a dolgok többiekkel való „megosztását”, ezáltal a többiek „megsegítését” (zhutis ame) jelenti. Ahogy ezt egy cigány asszony mondta nekem: „A cigányok kisegítik egymást. Ha az egyik cigánynak sok pénze van, a másikkal meg semmi és szüksége van rá, akkor ad neki. Amikor egy cigány asszony meglátja, hogy a másikkal nincs mit ennie és főznie, akkor így szól hozzá: Gyere, menjünk együtt vásárolni, veszünk valami ennivalót. Kisegítik egymást... nem úgy, mint a nem-cigányok. Azok között ez nincsen szokásban.”

Ez kétségtelenül romantikus beszámoló, ám híven tükrözi annak retorikus hangsúlyozását, hogy a cigányoknak meg kell osztaniuk egymással az élethez szükséges dolgokat. Nagyrészt épp ez a retorikai hangsúly legitimálja a közösséget megosztó individualizmus kifejeződésének határt szabó korlátozásokat.

**Bindorffer Györgyi és
T. Zselensky Péter fordítása**

Endródi Szabó Ernő

INSALLÁH

Az ember igyekszik visszafogni magát. Mert hallja: a csecsenek így meg úgy! Mostanság. No ne! Először is: *a nakcsuolok*. Merthogy ez a becsületes nevük. Van, ki e népvétet nem ismeri? Az vessen magára! Merthogy akkor mást is elhisz a Nagy Jóságos Keresztapának. Mondjam-e, kik ők? És akkor a terepet sem. Ismeri. Elhiszi, hogy *da ocseny krasszivüj Kavkáz*. Ami egy ilyen *krasszivüj russzkij* hegy. Meg *bolsoj*. Voltaképpen egy *bolsoj* átjáróház. *Bolsi, bolsoj, nu tak*. Ahol laknak a *lakok*. Akik szintén ilyen izék, ilyen Kavkáziai. Ami azt illeti, szerintem eléggé szemtelen dolog, hogy valakik nem számoltak azzal, hogy egyszerűen valakik azt mondják: *hogyhogy! Mer' ezek ilyenek. Vagy: emilyenek. Csak beszélnek maguknak. És nye parusszki, sokkal inkább pá ruszki*. Ilyen különnyelvűek. Megátalkodottak. Ott élnek kábé időszámítás előtti három-kétezertől, háborítatlanul. Ott vannak honn. No, ne! A mi Szent Nagy Oroszországunkban? Hát igen. Ezek valóban ilyen megátalkodottak. Volt pofájuk odavinni az auljaikat, a kecskéiket, a fokhagymamezőiket – közbevetőleg: minden magashegyi nép előszeretettel fogyasztja a fokhagymát (ld. még: oxigénhiányos levegő stb.) – nos, szóval, hogy ott, ezek? Élnek? Még mindig. Hacsak. Hacsak *Pelcin jelvtárs* úgy nem dönt, hogy most aztán írma se. Szerintem ez a *Szeszcin* sok Cromwellt olvasott. Ő is azt mondta – a Nagy Paddyfaló Oli – az íreknek: hát írmagotok se marad. Majdnem bejött neki. És ahogy én meg ott legeltetem magashegyi pásztorkecském, aszondó vagyok, hogy: mi a fene ez? Ami azt illeti, nagyon hogyanoztam. Képes voltam azt mondani: *hogyhogyhogyhogy? Hogy menjetek fiúk, ti szép, nagy oroszok a Szép Nagy Oroszországba. Hát én tudom, milyen jó ott. Ej, még Jermoluskára is emlékezem, szép, nagy, csúnya orosz ember volt, de ha máig nem feledhetem, hát igaz. Amit mondok. Mármint, hogy jó ember volt. Csak ült a folyóparton naphosszat, sóhajtozott, és azt mondta: vigyel tü vengerszkijpiszátyel, hát nem szép ez a folyó? Da, da Jermoluska, csugyészniuj, mondtam. Meg még ilyeneket. És tényleg szép volt az a *qrva* folyó, igazi *russzkij reka*. Már csak azért is, mert tisztára mordvin neve volt. Ahogyan a környék településeinek is. Aztán, egyszerűen, csiribú-csiribá, hopp, tisztára (*csisztüj*) ruszkivá vált. Az idők során. Hajaj, nagy ideje van annak, hogy mi itten lakozunk, monda Jermoluska. Hát hogyan esett bátyuskám, galambocskám, Jermoluskám? Kérdem én. Hogyan, hogyan? Emlékszem, én itt ültem, ő meg ott. Szembe' velem. A túlparton. Én ruszki, ő meg mordvin. Én tizenhét, ő meg tizenhat-hét, valahogy így. No, aztán*

meg tavasz is vót, oszt eccercsak, csupp, be a vízbe mindketten. Nono, Jermolos, te huncut, nem vagy te egy kicsit bogumil? Hajaj, mondta. Ennyi elég is volt. (Ekkor már a harmadik palack, medvezet – gyengébbek kedvéért: *medavuha* ittuk. Két rész méz egy rész cukor, három rész víz, megerjed, és jön rá a medve.) Szóval, Jermolos – piszkáltam gonoszul – nem voltál te akkoriban valamiféle idejövő? Meredten nézett rám, szeme kigúvadt, már-már lekifurdalásom volt. Széles járomcsontjain megfeszült a bőr, picit kipirosodott, izgett-mozgott, láttam, őt is furdalja. Hej-haj, sóhajtott, a vadászt meg ott hagytuk a hóban, egy falat nélkül. Ne búslakodj, mondtam, sejtven, mire gondol. Itten van ez a jó kis tartalék vodka, húzd meg. Tette, derekasan. Ez egy igazi Szuzdal-környéki házivodka volt. Alapanyag: cékla és burgonya. Aztán meg: ami még belefért. Megszlippantotta, és azt mondta: te olyan furfangos vagy, mint a *maukázusiak*. Így mondta, és ennek ez volt az értelme. Jermolos, Jermolos, te mordvin – ezt már céklavodkás kedvemben mondtam. Meghőkölt – honnan tudod, kérdezte, csak rád kell nézni, mondtam, húzott egyet a céklapárlatból, és azt mondta, inkább bevisz Szuzdalba harangjátékot hallgatni. Lebukott, és akkor már se cáratyuska nem tudta volna megmenteni, se minden oroszok pátriárkája, se senki. (Igaz, Pelcin elvt akkor, még?, már?, mint mindig?, elfekvőben volt.) *Nu tak*, mondta, mintha medvét látott volna, gyerünk a vadászhoz. És nagyjából igaza is volt, mert ott laktunk *delegacija* társammal, a másik *vengerszkij poettal*, Szuzdaltól alig valamennyire. A szomszédban. Szuzdal meg *vengerszkij piszátyel* vadászdácsa között uszkve hatvan kömő. Hogy versztában? Szerintem sokkal közelebb. (Ó, hová is jutnánk eme viszonylagosítási képesség nélkül?) No, vadászt megtalálni, az se volt semmi. Körülbelül egy órája hagytuk magára, épp azt követőleg, amikor egy sztreleces nekibuzdulással reám fogta a flintát, és kiáltá: *tü medvegy?!* Abban a pillanatban én minden voltam, csak épp az nem, akit/amit kerestem. Jermoluska azonban rögvést úrrá lett a helyzeten: nyet medvegy, nyet, csitítgatta, csak egy volk. Egy kavkázniuj volk. Ah tak, monda hős medvevadászom, és célratartott. A helyzet immár csak annyiban volt kellemetlen, hogy én voltam az. A cél. Na, gondoltam, ez nem egy szép halál, de elkészültem minden lehetségesre: agyó aprikosznüje likjor, agyó hotel Zárja, agyó Galina, agyó húsz dollárom. Lehunytam a szemem, és vártam a dörrenést. Aztán csak *puff*, ennyit hallottam. Ahogyan vadászom hanyattesett, puffant is egyet. Jó finom, puha hó volt, lehetett puffanni benne. Rögtön el is aludt édesdeden,

én meg ott maradtam mordvin-orosz Jermoluskával, és boldogságosan ringatóztam egy álomban, abban, hogy mostmár *minden oké, szabad vagyok*, senki sem bánt engem. De hát ki is gondolta volna igazán, hogy valóra is válik, hogy ezután már nyicsta többet kavkázi veszett volk. Nem is tudom igazán eldönteni, mit jelent magyarul ez a volk? Farkast? Népet? Farkasnépet? Amelyik kutyául kiszorítva innen, ebből az inneni létből. Ebből a nagy egyenlőségesdi, meg testvériességi, meg szabadságosságiból. Fogd be a száját, nem fáj a csecsen. Ó, Istenem, ha én Jermolov tábornok lettem volna. Hááát... Hát én valóra váltom. Én nem csinállok nagy-orosz dumát a számból. Én akkor végbe. És véghez. Ahány lelőtt csecsen, annyi ezüstrubel. Noná, majd arany! Ezekért? Holmi fokhagymazabáló, kecskegyakó albán-ivadékokért! (Zárójelben hadd mondjam el, hogy ez az albánság nem ugyanaz, mint a dinári, tehát Adriamenti albán. Nem, ez egy ókori. V.ö.: én is Kovács, te is Kovács, ő meg, na ki?, Michal Kovac) No tényleg, én már akkor megoldottam volna a csecsen-kérdést, és akkor szerte a Közel-Keleten nem csak ilyen pár tízhúsz-százezer lelkes örmény, grúz, azeri, cserkesz, avar és egyéb közösségek lennének, én odavágtam volna az abházokat, a tatokat, az ingusokat, az ajszurokat – a törökök is milyen jól fizettek az ubihokért –, az összes nyamvadék kavkáz pásztornépet, aztán agapét ültem volna. Szóval, én valóban beváltottam volna az ígéretemet. Azt, amit minden oroszok cárijának tettem: nem nyugszom addig, amíg az egész Kaukázust nem pacifikálom, és tudom, ez csak akkor következhet be, ha az utolsó élő csecsen kitömött múmiája a pityeri Néprajzi Múzeumban közszemlére teendik. A népek okulására, és minden oroszok dicsőségére. Nomármost, én nem tudom, hogy Jermolov főcári főtábornok volt ennyire hülye (a tévedés kockázata nélkül valószínűsíthető), vagy pedig ezek ilyenek. Mer' ezek, hálistennek, ilyenek. Csak előkapják a géppisztolt: nesze Borisz, itt a csecsen dokument. Mer' ezek se istent, se embert. Isten emberét igen. Máskülönb, hogy a jóéletbe tudták volna sokistenhitű törzsi vallásukat fölcserélni előbb az egyedül megváltó keresztény Teremtőért, utóbb az egyedül üdvözítő Allahért. (Közbevetőleg, és az érthetőség kedvéért: e kies tájon jöttek létre a világ első keresztény államai – Grúzia, Örményország, Szíria stb. –, s ugyancsak a mohamedán államalkulatok is.) Szóval, ilyen csuda dolgok történtek ebben a Kavkázban, ahol veszett farkasoknak nevezhet egy elemi jogon elemi jogaiért harcoló népet Dicsőséges Nagy Jermolov Népiértó (T)ündökletes mai utódja. Aki, amúgy, Párizsban krokodilkönnyeket hullatva ígéri meg, hogy kivonja... Da, valóban ki. A dugót a palackból. Amúgy most meg tollbegyemre jönnek a kecseszkecskenek. Mer' ők meg – viszont – belejöttek az írásba. Az első USA-beli törzs, akiknek saját írásbeliségük volt. Meg azután és épp ezért, nem csak ekmek nyelven tudták elmondani a Nagy Fehér Főnöknek, hogy azért mi is vagyunk. Meg is kapták, az első között, az elismerést. Gyönyörűséges rezervátumukat. No, itt legyetek indiánok, azanyátok. Mi meg

aztán majd mindent megadunk. Hát, majdnem sikerült. Azért, a nagy szívjóság ellenére még ma is vannak pár- ezren. Hiába, szívós nép ez az indián. Ezek az USA-beliek meg, nem ám, hogy gyerünk, ausradiere. Á, semmi ilyesmi, a francba is ezekkel az ősi módszerekkel, semmi délamerikai megoldás, egy kis mérgezgáz, vírushintés, ilyesmi. Maradtak a zseniális módszernél: pia. Pénzt, azt mi adunk, ti meg elisszátok, előbb-utóbb úgyis beledögletek. Az aleutokkal is így végeztünk. Ahogy mocorogni kezdtek, felülről a vodka, alulról a viszki. Két tüzesvíz között. Kellett nekik Bering-szorost belakni. A főkáknak meg nincs hely. Hogy le vadászható főkabéik legyenek a vadászok kényére. Na jó, a Bering az éppenséggel a Pacificben fekszik, tehát pazifizieren. Node. Mit tegyünk, ha az aleut nem a Beringben lakozik, hanem a Kavkázban, és nakcsuolnak nevezi magát. Mit, mit, nem kell ezt túragozni, mondotta a szintén kavkázi *Acélos Szoszó*, ott a szép, nagy, tágas Szibéria. Nosza, mind a nyolcszáz ezret. Ezek meg, amilyenek, még ezt is túléltek. Volt pofájuk életben maradni. Mese nincs, ezek mindenáron csecsenek akarnak lenni. Maradni. Mármost, hogy túszt ejteni? Terroristáskodni? Ejnye-bejnye, csúnya dolog ez. Főként, ha az orosz titkosszolgálat sajtóközpontja közli a híreket. Nahát, akkor meg egészen csúnyabúnya. Csúnyabúnya csecsen bácsik bántják a nagyjóságos, főkellemes orosz bácsikat. (De miért hagyják? Én nem tudom, az a három dandár szemben a kétszáz csecsennel vajon nem női alakulat volt-e? Netán csecs(en)szopó?) Amúgy meg vessenek magukra. Már Samu megmondta nekik, uszke kétszázötven évvel ezelőtt: nyasgem. Bevonulhattok, telepíthettek akár-miféle csapatteket. Ezek a hegyek a mieink. Cár atyuskáéknak több mint kétszáz évébe és sokezer nyi jobb sorsra érdemes Jermoluskájába került, míg – úgy ahogy – megvethette a lábát. Azóta is sántít. Hát most akkor miről? És főképp minek? Izrael végre megértette: két kultúra, kétféle mentalitás, kétféle történelem. Holott – legalábbis nyelvileg – rokon népek. (V.ö.: vótok vótak akik lettek az észtek meg mind megvepsztek.) Na most, itt a Kavkázban meg még csak véletlenül se. Kell még erről bármit is mondani? Nagytehetségű *Piros Halcsíny* azt mondja – így, szó szerint, bele a búzazöld pofámba –, hogy a csecseneket, akár a veszett farkasokat, az utolsó szálig ki kell irtani. Én meg, jövőre töltvén az ezerkilencszázötvenhatodik esztendőmet, azt mondom: hagyjuk az ócska trükköket!

Legszívesebben káromkodnék. Legszívesebben géppisztolyt fognék. Legszívesebben köpnék. De már nyálam sincs. Nyál(fo)fagyasztó idő. Amondó volnék, de már azt sem. Volt egy történelem. Volt egy Kaukázus. Volt egy nép. Csecsen.

Lesz?

Insalláh.

Bodor Béla

A NEVEK KIJAVÍTÁSA ciklusból

AZ ÚJSÁG FEJJEL LEFELÉ

zuhan

le

az ágyról az elnehezült ujjak
az álom görcsébe merevednek
ahogy dolgozol Ellendítéd magad

a jelenidő páráitól búzló
homályos szobától és egy könnyű
ugrás végén puhán landolsz a hídon
Mutatóujjad intésére a

fénycsövek elsötétednek a hátad
mögött és újra dobokat cipelsz
a néptelen úton de szétpattannak
a levegőben amint elengeded

őket Egyre gyakrabban látod meg
alakod árnyát az egyik szögletben
és bármennyire is kedvedre való
múlttömböt sikerült teremned

nem maradhatsz meg benne
Leereszkedsz
a vízhez szétroppan a lábad alatt
egy levedlett rákpáncél el ne felejtsd
törölni a leltárból Tovább fogynak

a holdsütésben olajfeketére
pácolódott patak tartalékai
és ahol a közvilágítás fénye
átjárja foszforeszkálva csapongnak

a vízibolhák és a bolharások
egy-egy fátylat eregető óvszer
körüli vagy egymás maradványain
rágódva Kocsonyás ollóit maga

után vonszolva az árnyék felé
menekül a páncél tulajdonosa
és az élővíz utolsó élet-
készlete is kioldódik amikor

a lepusztult vízlépcső egyik beton-
tömbje a nádas felé loccsanva
elzuhan A sodrásnak kitett nevek
sorra elmosódnak Az éjszakáról

súlyos darabok törnek le Kezed a
csukamájolajtól ragacsosan
fénylik Fel kell függesztened lassan
eredménytelen kísérleteidet

A KÖZÉP MOZDULATLANSÁGA ciklusból

A VASÚTI TÖLTÉSEK

környékén

gyakorta terem gyermekláncfű vagy
pitypang amit igen helytelenül
kutyatejnek neveznek a gyerekek

akik túlságosan közel élnek
a szavakban rejtőzködő képhez
és távol a meghatározásoktól

A sorompó a kereszteződések
közelében sok az idegen arc
inkább csak a sapka a mozdulat

a kabát az ami ismerős Könnyebb
a termoszkokban kotyogó meleg
italra gondolni mikor a vonat
mélyülő dübörgéssel távolodik

Kántor Zsolt

RÍTUS

A mikor cselekszünk, nem látjuk, mit teszünk, amikor látunk, akkor meg nem cselekszünk, mondta Nietzsche (és rácsapta az ajtót Wagnerre). A zeneszerző klimpírozott egy picikét, azután disznósajtot evett (majd konyakmeggyet, kettő darab bonbonierre-et), s elaludt. A zongorára borult rá. A klaviatúra felszisszent, s a maestro is alig kapott levegőt, úgy belefúrta a fejét a billentyűkbe. Egy borzas női ölbe szerette volna visszadugni koponyáját, s azt álmodta, hogy visszabábozódik a magzatburokba. Mint egy zárvány. Nyalogatja a magzathéjat, eleszi a spenótot a mama elől, jókat kortyint a hormonszörpökből, símogatja az élő húst belülről. Nem szabad megszületni, mert akkor gondolkodni kell, és az fárasztó, enni kell, mozogni, mosakodni, írni, zenét tanulni, gyakorolni, mindig csak embereket kerülgetni, elviselni mások szagát, rosszindulatát, irigységét. Egy zseni ne szültesse meg erre a világra, mert gátlásait úgy fogja viselni, mint egy migrént, örökké ott fog lüktetni a halántékok mögött a félsz, a tabuk piciny múmiája, a rettegés férgé, ami átrágja az agyat, és a furatokat palacsintatésztával tölti ki. De ennek a rettenetnek köszönhetően van libidó, az enyhülés újabb kínokat okozó esélye.

Arra ébredt fel, hogy valaki rázza a vállát. „*Világa csak annak lehet, akinek nyelve van, jegyezd meg, Richard, s nem létezhet dolog ott, ahol a szó hiányzik.*” Imígyen szólt George, és még akkor is rázza a maestro vállait, amikor az már felnézett rá, és hunyorogva bontotta ki arcvonásait ráncaiból.

– Azt hittem, megint Nietzsche, már álmaimban is kísért ez a bolond. Merő trauma a világ ezzel az örökké féltékeny, szenvelgő, magakellettől őrülttel, aki ráadásul mindig ráérez gyenge pontjaimra.

– A tradíció az egy elmebajnak a neve?

– Nem. Ha nem áll fel a farkad, amikor már olvad a muff a rengeteg nyálastól, akkor mondják ezt a szót.

– Szerintem, ha beleszületünk valamilyen sorsba, akkor nem mi szólalunk meg, amikor beszélünk, hanem a génjeink, kódjaink, gemkapcsaink, amelyekkel össze vagyunk tűzve.

– Mihez képest?

– Ne rázd a vállam, elzsibbadt.

– *Minden lélek, a maga egyedi létében a Másik nemléte,* ezért a meg-nem-értés soha nem akar teljesen feloldódni.

– Olvad vagy oldódik?

– *Az örökség sohasem adott,* értsd meg, elvégzendő

feladatok tömege, szünni nem akaró tevékenykedés azáltal, hogy meg akarjuk érteni, amit csinálunk.

– Vajon a haladás nem utal-e valami rejtettebbre, valami másra, ami az ész oly átlátszó maszkjait csak fedezékként használja? Tehát a haladás nem fejlődés, nem is előrelépés, csak izgás-mozgás. A nyüzsgés, mint a helyben- és útonlevés paradigmája.

– Azt hiszem, nem kifejezett célok érvényesülnek, csak rejtett készletések.

– Láncszemek.

– Motivációk és tendenciák.

– Dugni kellene.

– És az akusztikai szempontok?

– Hallgasd csak ezt a mondatot! Örjöngeni a meglepetéstől, a zavartól, a borzalomtól, a meghittségtől, azután elaludni.

– Meghalást feltartóztató szöveg, de ez is hazugság és közhely.

– Minden az! Abszolútum nincs.

– Bogarak keringője a vitorla körül.

– Mohával benőtt nő.

– Hangyák által összemaszatolt kotta.

– A megismerés mindig elszakad az akarattól és kontemplatívává válik.

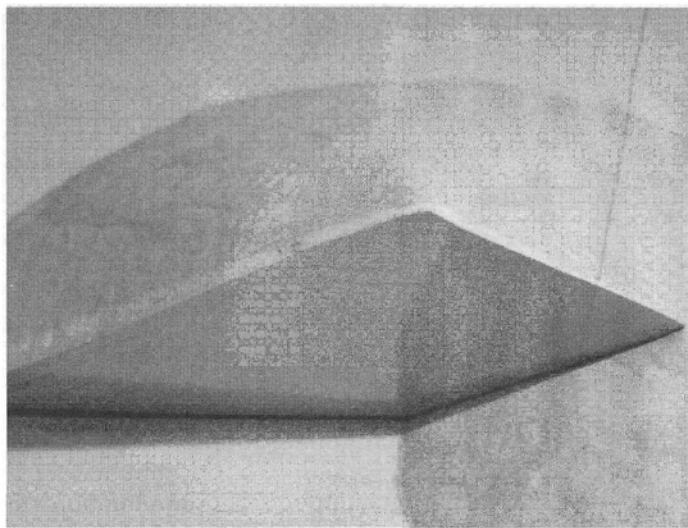
– Az élet objektívációira gondolsz?

– Egy tűhegyen táncoló porszemre, akit nemhogy szabad szemmel nem lehet tisztán érzékelni, hanem még a mikroszkóp is hányingert kap tőle.

– Igyunk vörösbort!

– Ami bennem torkig ér, abból él, ki bennem él.

– Igen, az lenne Isten.

Podmaniczky Szilárd

NEMES ÍRÁS

Már a harmadik igent mondtam ki, miközben mindegyre csak nemre gondoltam, és azt hittem két igen után, hogy legalább a harmadiknál nemet mondok, de akkor is egy igen csúszott ki a számon, s ezzel egyre mélyebbre sodródtam abba az útvesztőbe, amelynek falát csupa igennel köveztem ki, holott a beszélgetés kezdetén még az járt a fejemben, hogy majd most végre mindent tagadhatok a tőlem kitelő legnagyobb elragadtatással és szenvedéllyel, és végre érvényt szerezhetek annak a lehengető tiszta pesszimista hangvételnek, amelyre még ma is átkozottul nagy örömmel gondolok vissza. De képtelen voltam három egyszerű és áttetsző – számomra áttetsző – igen után a mindent elsöprő és utólag mindent tagadó nemre átváltani. A lényegre tekintve az igenekkel sem hazudtam, hanem áthidaló megoldásnak tekintettem őket az igazság és a hazugság között, amely hidra akkor, abban a párbeszédben rákényszerítettek, s éppen e kényszer megérzésének köszönhetően próbáltam elfedni mindazt, amit beszélgetés közben gondoltam. Azt éreztem akkor, hogy leckét kapok saját gondolataimból, hogy az a tanárforma ember most megleckéztet, és saját logikám alapján próbál olyan útvesztőbe sodorni, amelynek végén saját tudatlanságom és önmagam megalázása vár majd. Ezt a nyomást már a beszélgetés elején megéreztem, s ezért kényszerítettem magamra háromszoros igent, miközben mindvégig a nemes válaszok jelölték ki bennem az útirányt. Alárendeltem tehát magam a tanárforma ember logikájának, gondolatfelfogásának, s ezzel egy csapásra érintetlenül hagytam azokat a tartományokat, amelyeket magamban csak nemekkel zárhattam körül, így az ő útvesztőjében bolyongva nem kellett attól tartanom, hogy saját útvesztőmben kerülök terítékre, hanem csak az övében, amely számomra egyáltalán nem volt meggyőző akkoriban. Nem tágítottam tehát attól a rég felhajtott és nagyvonalú tényről, hogy már maga az, hogy élek, és ennek nem vetek véget egy jól kiszámított mozdulattal, már maga ez optimizmusom legveleje, s hogy ez az önmegtartóztatáson – és tegyük hozzá: kisebb fajta félszen – alapuló optimizmus mindegyre megkövetelte egy átgondolt és szép ellensúly elhelyezését. A tanárforma ember épp ezt, az ellensúly elhelyezésén alapuló érzékeny egyensúlyt próbálta kikezdeni válaszaimmal, csak hogy azzal egyáltalán nem számolt, hogy egy önmeggyőzésre használt párbeszédben felbonthatatlan az egyensúly,

ha emez (itt én) a beszélgetés logikáját borogatja azzal, hogy nem a számára helyes választ adja, hanem úgy megkeveri az igaz és hamis állítások logikáját, mint egy kártyapaklit a másik orra előtt. Nem kellett sokáig várnom, mire a negyedik igen is a levegőbe röpült, s ezután már teljes figyelmemet annak szenteltem, hogy majd azzal, hogy egész lényemben megcáfol, egyszer csak rádöbben, önnön cáfolatát hajtotta végre. Szívesen bolyongtam tehát az ő nagyreményű útvesztőjében, haladásomat csupán az nehezítette, hogy a negyedik igen után felfedeztem munkámban egy parányi foltot, amely folt a saját elképzeléseim szerint már aljasságnak számított. Pedig mi sem állt távolabb tőlem akkoriban, mint hogy olyan fokára emeljem az aljasságom, ami már rajtam is léket üthet, s meglékelve süllyedjek el szégyenemben. Bár meglehet, akkoriban nem csak magam miatt éreztem szégyent, hanem gyalázatosnak gondoltam mindazokat is, akik arra vártak, hogy szégyenemet megérezzem, majd később bevalljam. E kétfelől érzett, ezért rám záruló szégyen ma már többé nem foghat el, hiszen mióta a pesszimizmusom az egyensúly egyedüli megtartója, többé nem érezhetek szégyent. És valójában nem is érzek; tehát válaszom: nem. De ezt csak magamban gondolom még most is, amikor újra eszembe jut a párbeszéd, amelybe az a tanárforma ember lendített akkoriban. E visszaemlékezésben talán némileg szépítem a dolgot, holott már aznap este, amikor a párbeszéd egy mindent elnémító halálhírben ért véget, tudtam, hogy erre a párbeszédre még évekig emlékezni fogok, s még akkor éjszaka, bár egy kissé elnehezülve a hirtelen halálhírtől, apró jegyzeteket készítettem a fejemben villanyoltás után. Az éjszaka csillagmentes volt, és könnyen kedvem szeghette volna a párbeszédben beszerzett fáradság is, de mégis jegyzetelésbe fogtam a fejemben, mert az az érzésem támadt, hogy a halálhírral megpecsételt párbeszédünkre még évek múltán is visszaemlékszem a magam módján, s akkor egyszer csak, lejegyzem, volt, ami volt. Akkor éjszaka először arra gondoltam, hogy egyből lejegyzek mindent egy papírra, de akkori tapasztalataim azt mutatták, hogy az éjszaka lejegyzett gondolatok másnap a napfényben elveszítik rendeltetésüket, mert a napfény képes felborítani az éjszaka keletkezett egyensúlyt, s a feljegyzőn elhatalmasodik a tökkel-ütöttség érzése azon gondolatok kapcsán, amelyek éjszaka még ragyogtak neki.

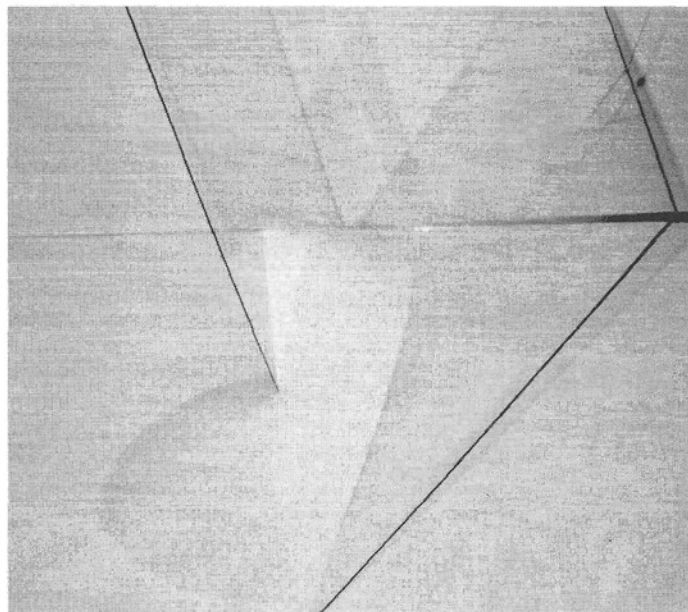

Tandori Dezső

TÖRT VIRÁG

Tört virágfejet találtam a Duna-parton, sűrű sárgát, már az ősze hajló nyár teltségét jelzi, egyedileg valami véletlent őriz: miért tört le, ki után maradt ott. Szokásom felszedni az ilyesmit; eleme annak az efféle, hogyan írt Kosztolányi, Szép Ernő „annyi mindent”, – Szép Ernő, maga véleménye szerint „annyi semmit”, ó, hahaha! a géniusz szerénysége –, igen, így: akadt valami szempontja velük az istenségnek, a „királyságnak”, s ők ahhoz anyagot letek egyre, alkalmuk támadott írni, kedvük sem szegetett, megbízásuk is támogatta a vállalkozást. Párizsban, ahogy Evry-be igyekeztem, a világ egyik legkiváltságosabban szép munkásvárosi lószínterére, egész cserepes virágba botlottam, pletykába alighanem. Na, mit pletykálsz? A harmadik futam hat lova közül melyik kettő lesz helyezett? Sambo, Simmy, Everyday Asquete, Illerissa, Quando vagy Manhattan Green? Samu madaram születésnapja volt aznap, igen, Samué, aki alig egy éve halt meg – akkor –, de hát Sambo? Simmy? Számolni próbáltam a levelek zöldjén... hohó, a Manhattan Green meg maga a zöltség! Mi legyen? El is feledtem a növényt, mármint hogy ott van táskám oldalzsebében; a futam alatt a mosdóban kuksoltam – kiváltságosan szép mosdóhelyiség! –, és így tovább, végül az alkonyati ég nyereséjével tértem haza, pár tucatnyi frankomat, amit besöpörhettem, cigarettára, sült krumplira, buszjegyre költöttem. De este, szesz és feketekávé nélküli szobámban – már akkor sem ittam ilyesmit, azaz kávé csak reggel, egy bögrével – az újra meglelt pletyka kellemes zöltségeket mesélt, párizsi zsálok az út túlfelén, Utrillót idézők... és ezt az egészet, most, hogy már Párizs is a lemondáslistára került, felidézi szépségével, törtségével ez a kitarító, sűrű virágfej. Kis-nagy ember vagy, virágom, hé!

Raadásul már hogy ötödik-hatodik napja sárgállik a fakó-zöld virágos bögrémben, mely még a háború előtti lakásunk darabja volt, s az ostromban csorbult meg, igen, ma ötvenötéves vén medvémmel együtt kapartam ki az ebédlő romjai alól, most ez a sárgaság még valamit eszembe juttatott. Életemben először voltam ír földön falun. Két nap

falun. Roscommonban. 3000 lélek, megyeszékhely... a hétvégi lóversenyen 3500-an voltak kint a pályán. Kis srácok nyüzsögtek a kasszáknál, szállt a lacipecsenyeszag, iszonyú száraz talajon dobogtak a lópaták, Nemes Nagy Ágnes versét idézve, bizony, hogy végül csak a lovak s az angyalok maradnak. A kis tribün felett, ahol álltam, Manet, Monet víg kék-piros párizsi utcaképeire emlékeztető tarkaság, hátul vadkék ég, elúszott a kistermetű tribün felett egy igen fehér felhő. S bejött a mezőny. Befogtam a szemem. Az angyalok. A lovasok Pilinszkytól. A vigasztalan *magány* képe. Az ötödik futam után, három fontra hét font nyereséggel, ott is hagytam az egészet. Por-édesen szívfájdító volt. Könnyeim potyogtak, így gyalogoltam haza, két mérföld, birkalegelők közt. Beszélgettem a négy lábúakkal, akár ha még élő otthoni madaraimmal válthatnék szót. Pilinszky: „Csak most az egyszer szólhatnék veled...” De elmeséltem volna Samunak, kit úgy szerettem... mint kisgyerek sír deszkarésbe: hogy ma is találtam egy tört virágot. Joyce Ulysseséből a Leopold Bloomnak az ír földön bizony megünnepelt napja közeledett. S a nagy író egyik regénycíme is futott ló alakjában: Finnegan's Wake. Helyezésre tettem, mert nem favorit a könyv... erre is jött be. És még egy csodás áthallása – „áthallatása”? ki cselekszik ilyenkor? – az égi királyságnak: szintén egy helyezett ló, ó, de az én fülem süket volt rá: Jim's Choice. Az, hangzásra, James Joyce! Haza kellett menni.

Vittem a lelt sárga vajvirágot, gólyahírt, micso-

dát is. Cigaretázva ültem ablakomnál. Szállásadónóm, Katherine néni teát hozott fel, sütivel, ingyenbe. A kertek alatt elment Galway felé a „rendes” vonat. Fogpoharamba helyeztem a virágot. Katherine néniel váltvaadtunk neki vizet, másnap többször is. Két bimbó fokozatosan kinyílt. A második Dublinban már. Bloomsday-n. Virágnapon. Az öreg-virág hullt szirmait Samu mindig nálam levő fotója mellé préseltem, a tasakba.

A Liffey folyóba, Dublin fő vizébe, egy margarétás rajzú kis doboz margarint dobtam, roscommonit. Áldoztam, hálás utazó, Odüsszeusz, az égi királyságnak. Én, gyarló, tébláboló földi lovag. De hát József Attila mondja: „muszáj őgyelegnem.” De nem, nem hűsölve, nem hűvös, örökkévaló dolgok között. A dolgok átforrósodgatnak. Mint Roscommonban a reggeliző-szoba. Kávés csészém mellett kartonlap, tányéralátét, szép fényes, rajta kép. Egy madár. Ó! Nem veréb, nem Samu. Hanem egy zódi, rütyü, zöldike. Egy hím. Hátrább a tojó párja. A Csucusu. A mi hazai zódi, aki már nyolc-kilenc éve halott. S hogy meghalt, mindig Tom Jones nótáját játszottam ócska Fender-zongorámon az emlékéért – ?? –: „Az otthon zöld füvén”. Azt képzeltem, a Csucusu hazaért a zódi faluba, a papa és a mama, mint a nótában, kiment elébe a vasúthoz. Mint a Katherine

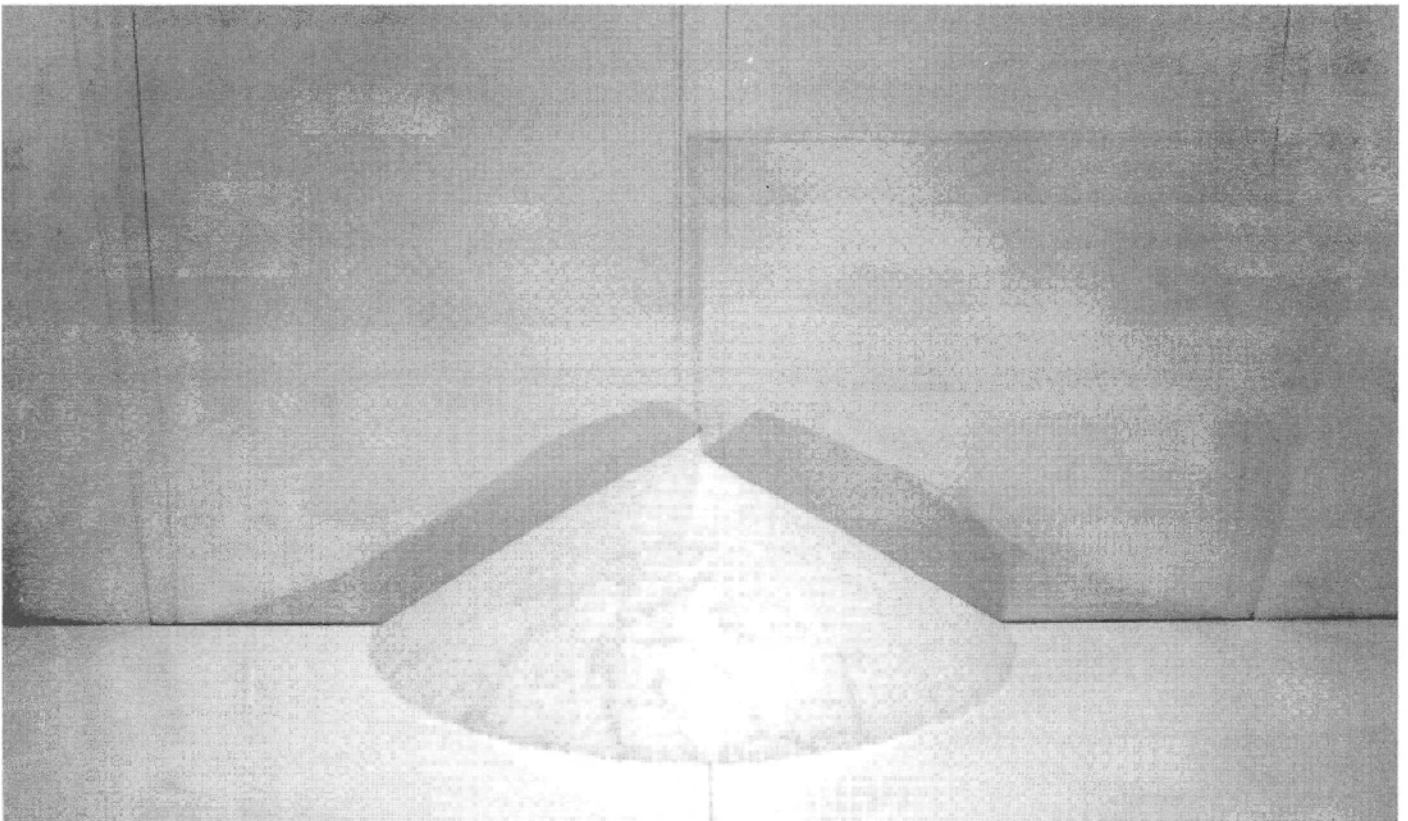
néni elém. S kérdezték, mint az angyali operai kartáncosok Szép Ernőt egy éjszaka: na, milyen volt? nagyon nehéz, nagyon csúnya volt az élet? De a Csucusu azt mondta: irtó szép volt, s bár most meg nagyon jó, újra otthon, visszamenne pár hónap múlva, visszajönne ide hozzánk.

Hát én mentem inkább Roscommonba. Társném kérdezte itthon: hogy tudtál reggelizni a Csucusu mellett? A zódi annyira mohók, minden kosztot maguknak akarnak. Ó, megettettem a Csucusut, mesélem, adtam neki mindenből egy csipetnyit, még kávécséppet is dugtam a csóréhez.

*

Egy képeslapról: „Kedves Katherine, üdvözlöm Roscommont, jövőre megyek. Kérem, küldje meg a kis Évfüzetet, hadd lássam, mikor van újra dupla versenynap. Bár addigra a fogadásról is nyilván leszokom – ital, kávé, Párizs és stb. után –, jó lesz kiballagni, a tört virág leprése a Samunál, most itt sárgállik egy hazai. Sok üdvölet Briannek, meg a vegyesboltnak. Hűséges barátjuk: Tom.”

Mert így értették a nevem, Tom D'Array, s jönnek is ilyen lapok azóta. A kertek alatt, miközben a sok csóka esti kvattyogása szól fájdtó szépen, elhúz Galway felé a vonat.

Antal István

PANORÁMA

– Hallgatás Budapesten Josef Koudelkával –

Ahogy jöttem el a Kempinskiből, s Josef Koudelka képeinek, szavainak, gesztusainak foszlányaitól mozgolódni kezdett fejemben a tavasz, egyszer csak, kisebb csoport szélén állva, Hajdú János akadt meg a szememben. Menekült kubai ellenforradalmár érezhette így magát, amikor a Freedom Flotilla végre Floridánál partot ért, és a fogadószervek közölték vele, hogy oké, tudják, hogy a rakomány minden tagja buzi. Gondolom, hogy évekig csak üldögélt valamelyik célrametszett gettóban, s megpróbálta eldönteni, hogy a CIA, a KGB, személyesen Fidel Castro, vagy egyszerűen csak a véletlen csezett-e ki vele?

Itt volt Budapesten a földkerekség egyik legnagyobb fotósa, s bár beszélgetés közben megmutatta egy-egy füzetét, albumát, hál'Istennek, s talán furcsa módon, a fotókról, a fotózásról mégsem ejtettünk egy szót sem. Én – ezt sem mondtam neki – egy idő óta nem nagyon hiszek a fotóknak (koptatott létük lényege a hazugság lett, és, sajnos, még az is csak a felszínen). Ő pedig – gondolom – azt gondolta, hasanak, beszéljenek tolmács nélkül a képei, és ha már egy órahosszát üldögéltünk összezártan egy szobában, a rögzített képek mellé engedjük be az életet. Egyrészt nem kell beszélgetni, ha hallgatni is lehet, másrészt a képek, amelyeket a találkozás gesztusai hívnak a leiekből elő, adott esetben fontosabbak, mint amelyeket már korábban a fényképezőgép exponált. Végül is, minden ember univerzum, és minden fotó csak lenyomat. Ha jó a fotó – és Koudelka nagyon jó fotóművész –, akkor a kép beljebb rögzül ugyan, mint az univerzum felszíne, de mégsem azzal a közvetlenséggel, gyorsasággal, ahogy agyunk, szemünk rögzíti. Hajdú János látványától azért kaptam sokkot, mert élő emblémaként küldött vissza a képi analógiákon alapuló világba, amelyen kívül éppen egy fényképész segítségével töltöttem egy órát. Ráadásul olyan fényképész segített meg ebben, akinek a művei – albumokban – körülöttem heverték.

Mint egy jó filmet, ahhoz hasonlóan éltem meg ezt a rövid találkozást: más volt a hang, és más volt a kép. A kettő persze azért mégis összefüggött.

Koudelka szemének a tisztasága vezette a kérdéseimet abban a reggeli órában. Persze, ez a tisztaság nem az ártatlanság tisztasága volt, mint a lírikus alkatoknál szokásos, hanem a szem tisztasága, amelyik felismeri a láttott anyag vagy személy természetét. Amikor híres hatvannyolcas prágai képei láttán arról kezdtem magyarázni, hogy nekünk, akiknek korunknál fogva, csak a farka jutott ötvenhatnak, a Prágai Tavasz legenda lett. Erre azt válaszolta, hogy neki tragédia. Próbáltam közelebb férkőzni az emlékeihez, de ő csak azt mondta megint, hogy tragédia. Igaza volt. Én meg bunkó voltam. Nyavalyogva feszengetem a fiatalabb, távoli rokon Odipuszt imitáló bújatól: aki tudniillik azért szomorú, mert sose merte megdugni az anyját. Koudelka a pillanatnyi szerepzavart – hogy szeretném is, meg nem is, ha az ő emléke az én emlékem lenne – nem vette észre. Vagy ha észrevette, nem jelezte.

Kisfiú koromban, ötvenhatban, a Rákosligeti utca végén kukoricaföld volt, illetve a kukoricaszüret után tarló. Mivel a hely a Gellérthegy magasságában van, odajártak a férfiak, és velük együtt mi is, gyerekek, hogy Mátyásföld és Pest irányába nézve figyeljük a lövöldözések fényeit (mint manapság az augusztus huszadikai tűzijátékot). Most, hogy így megjelent bennem ez a kép, ahogy ott állunk, illetve, ahogy „ők” állnak, és hagyják, hogy mi is álljunk velük, úgy érzem, ha ezt kivetíteni tudnám, az a Koudelka-képekhez hasonló kép lenne. Persze, ha ő tudná kivetíteni, akkor hová tűnnék én...? (Picsába, Odipusz....)

Megdöbbenve ismertem fel, amikor Dunaujváros-filmemhez régi híradókat néztem, hogy a Nőszövetség akkori elnöknője (?), főtitkárnője (?) a hosszú, szőkésbarna hajával, vamous szoknyájával nekem kisfiúkoromban tetszett. Sőt, egész későbbi Brigitte Bardot-rajongásomat hajlamos vagyok abból a spontán módon belémépült mintából eredeztetni. Miféle archetípusok épülhettek még, és épülhetnek ma is belénk?

Mindezt annak a felismerésnek köszönhetően vezettem most elő, hogy Josef Koudelka szemének tisztaságában az rejlik, hogy tudja, mi az, amit lát. Tudja, minek látszik, és mi van amögött. Nem ítélkezik, hanem ráismer, feltár, és megmutat.

Koudelka cigányokról készült felvételei például, nem cigány fotók. Tudniillik, mivel a dolgokra nem (rá)koncentrál, hanem ráismer (felismeri azokat), képei az azokon jelenlévő emberek nembéli, személyiségükből fakadó lényegét adják. Egyedi minőségüket. Cigányságuk éppen úgy, mint egyéb tulajdonságaik, belülről jelenik meg, és nem kívülről rájuk helyezett jegy. Megkülönböztető sajátosságaik felcserélhetetlen, egyedi személyiségükből fakadnak, azt fejezik ki. Azt viselve hagyják megjelenni méltóságukat.

Ikonok ezek a képek, mélyen egzotikusak. Az egzotikum azonban a személy egzotikuma, és nem a csoporté, illetve a csoporthoz képest is érvényes.

Az 1970-ben Angliába, később Párizsba települt, 1990 óta életét újból Párizs (a világ) és Prága között megosztó, morva származású Koudelka „megnyugtat”: mi is elindultunk egyfajta, a nehézségek dacára is unalmas és sok jellegtelen vonással tarkított fejlődési úton. Ki-kí maga navigálhat az elkedvetlenedés és a tettekreklés között. Szeret Romániába járni, az ottani életet nézni, azt fényképezni. Szerinte ők még nem álltak meg (vagy be), ott még alakulnak a dolgok.

Jó hallgatni, ahogy beszél, mert nem úgy szűri le a tapasztalatait, mint a politikusok vagy a bankárok. Az emberek gesztusait, szemét, a viselkedés és a kapcsolatok mikrostruktúráját figyeli.

1965 és 70 között sokat fényképezett a prágai Divadlo za branau (Színház a kapu mögött) elnevezésű alternatív társulat körül, akiket a nagy betiltások idején ugyancsak betiltottak, majd miután a rendszerváltás után újraindultak, érdeklődés hiányában ismét le kellett állniuk. Tényleg nem csináltak már semmi különöset, magyarázta Koudelka a véglegesnek tűnő bukás okát, és rövidebb, de hasonló intenzitású csend állt be közénk, mint a forradalom leverése kapcsán kimondott tragédia szó után.

Kevés emberrel lehet ilyen jókat hallgatni, mint vele, pláne ilyen költőien rövid idő alatt. Az írást most abba is hagyom.

Petri György

Hölgyeim és Uraim,

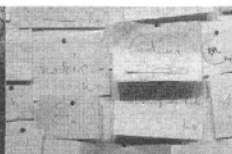
rövid leszek. Ahogyan a híres törpe mondta, aki – mivel soha nem nézett tükörbe – nem tudta, hogy ő már rövid VAN. Halas fényképiró úr (magyarul fotós), aki zömmel mások arcából él, ezúttal a saját arcukat mutatja meg nekünk arcátlanul. Verseket ír. Ez eléggé megbocsáthatatlan, mivel így orvadász módjára bemerészkedik az én felségterületemre. Ez sértő aszimmetriát teremt, mondhatni lovagiatlan, merthogy én egyáltalán nem tudok fényképezni. Ebből, persze, nem következik, hogy Halas tud verset írni. Igaz, hogy nem is verseket ír: szó-képeket hoz létre. Mondhatnám úgy is, hogy a szónak képét mutatja meg. Jellegzetes módon be is keretezi szó-képeit, de a keret nyitott. A mintegy hatnyolcadnyi körvonalak mindig a saját monogramjában végződnek. Ez pedig vérbeli lírikusra vall. Mint egy kis mini Babits Mihály, csak ő bír versének hőse lenni. Halas a cirkusz nyelvén szólva: fehér bohóc. A cirkusz dramaturgiájában járatlanabbak kedvéért: a fehér bohóc a szomorú bohóc. Hülyéskedéssel védekezik szorongásai ellen, füttyörészik, mint a kisgyerek a sötét erdőben. Szeressük őt. Ha ad egy fényképezőgépet, hogy megökörítsem, akarom mondani, megörökítsem őt, akkor a kiállítást megnyitom. Ha nem ad, akkor nyugodtan sétáljanak be, csak – ha szabad kérem – ne fúvó paripákként, a testemen át. Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

(Elhangzott 1996. február 16-án Halas István kiállításának megnyitóján a Liget Galériában.)

"Frankfurt am Main"
1988

"Kiemelés tőlem 7."

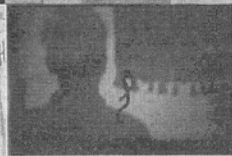
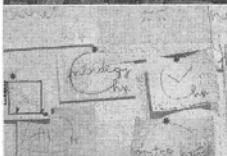
"+kéz+vonat" 1995

"Kiemelés tőlem 1."
1992-1996

"Kiemelés tőlem 8."

"+eső" 1995

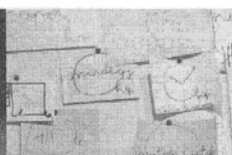
"Kigyós önarca"
1994

"Kiemelés tőlem 2."

"N.Y. Squat Theatre"
1981

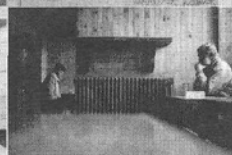
"Kiemelés tőlem 3."

"Janka és Frédi" 1995

"Kiemelés tőlem 4."

"Kiemelés tőlem 5"

"A Csillagközi Hattyú"
1995

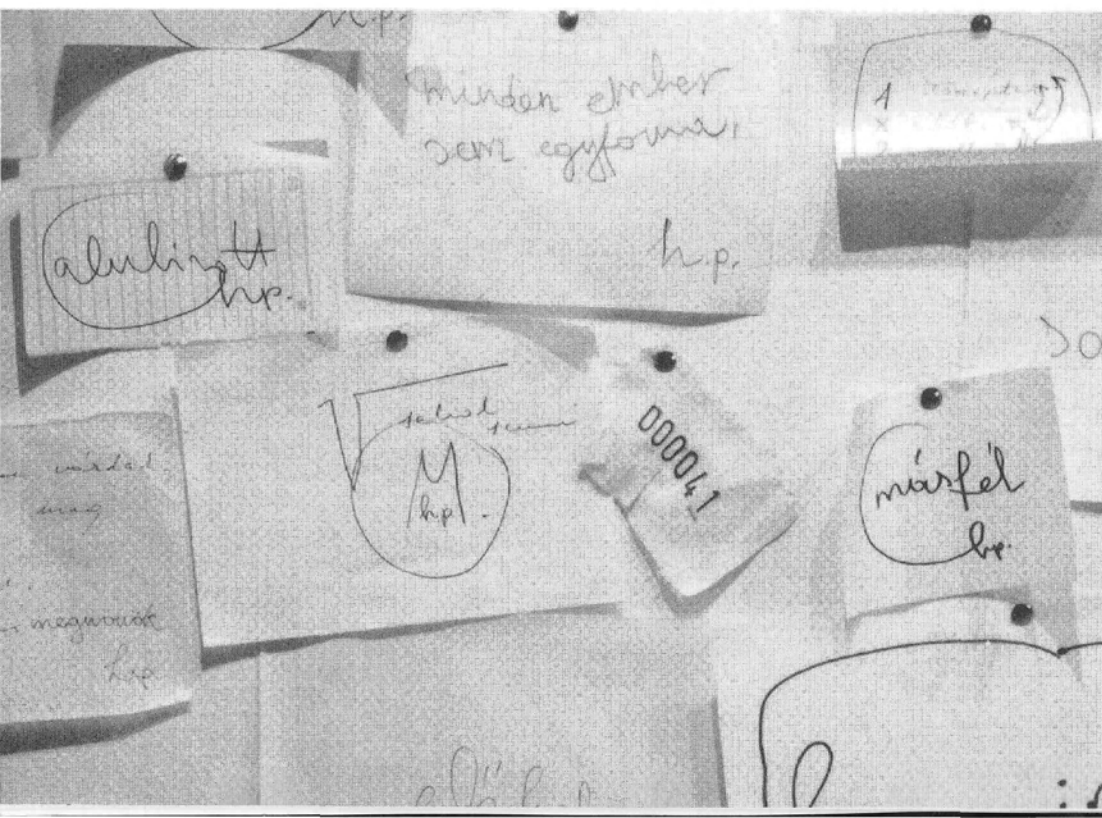
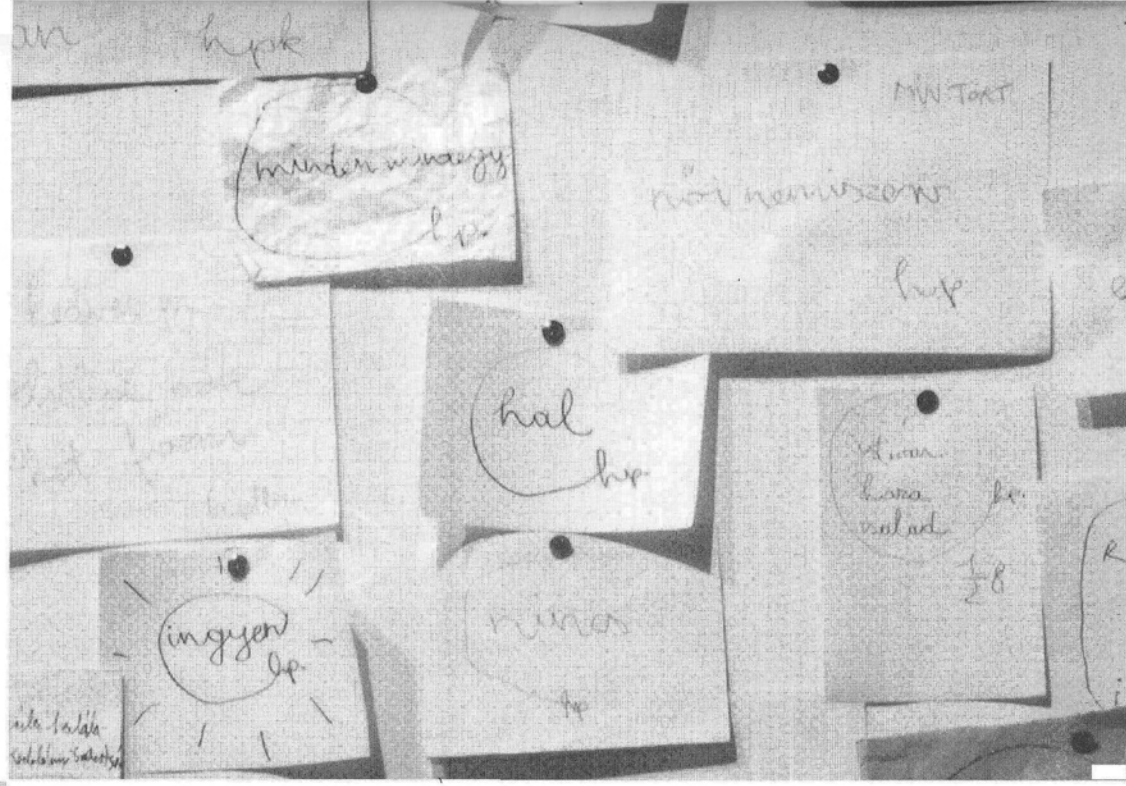
"Kiemelés tőlem 6."

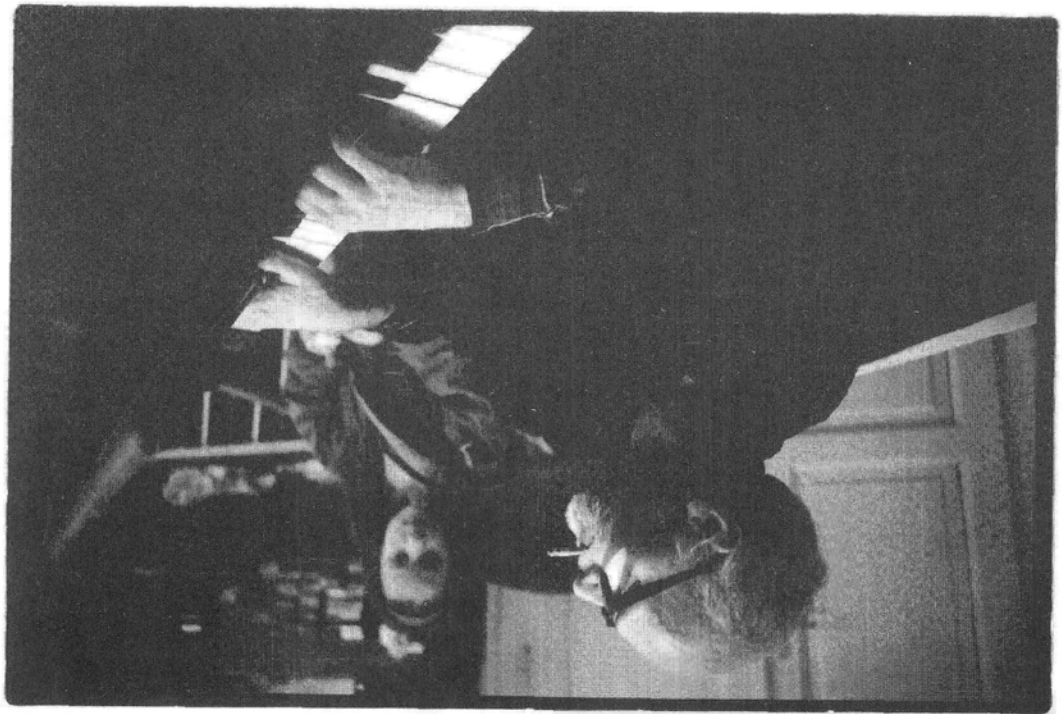
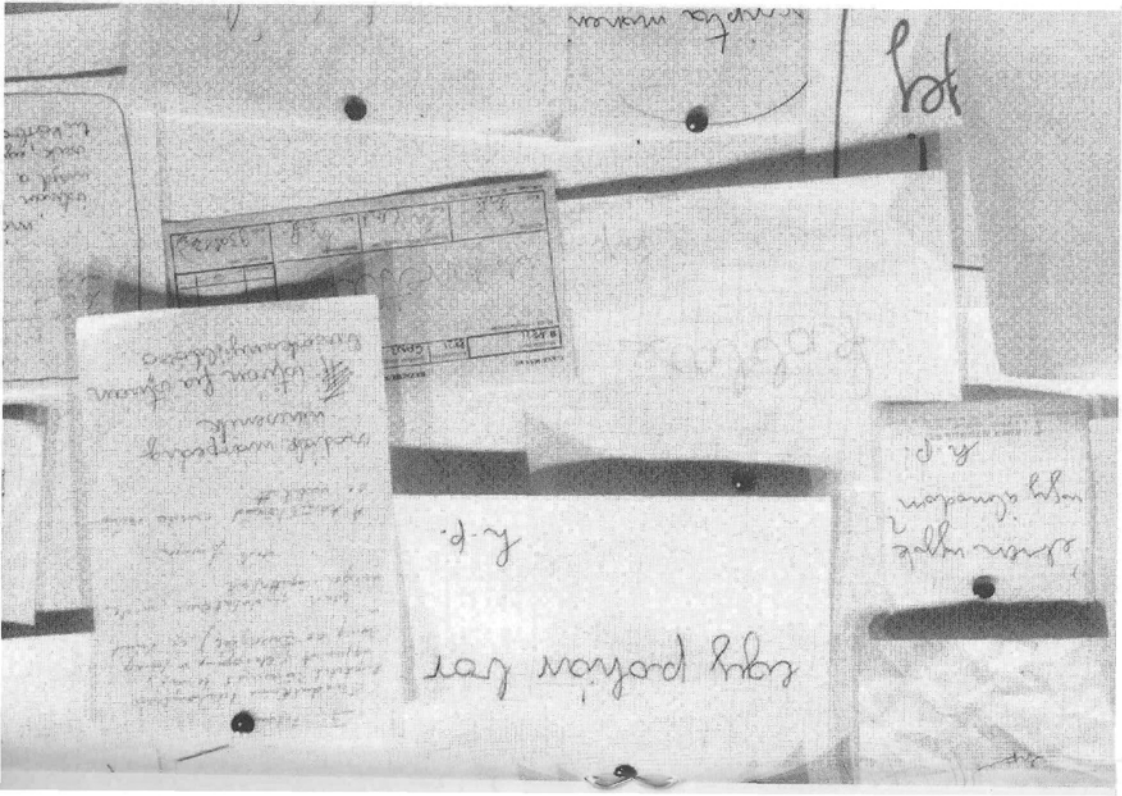
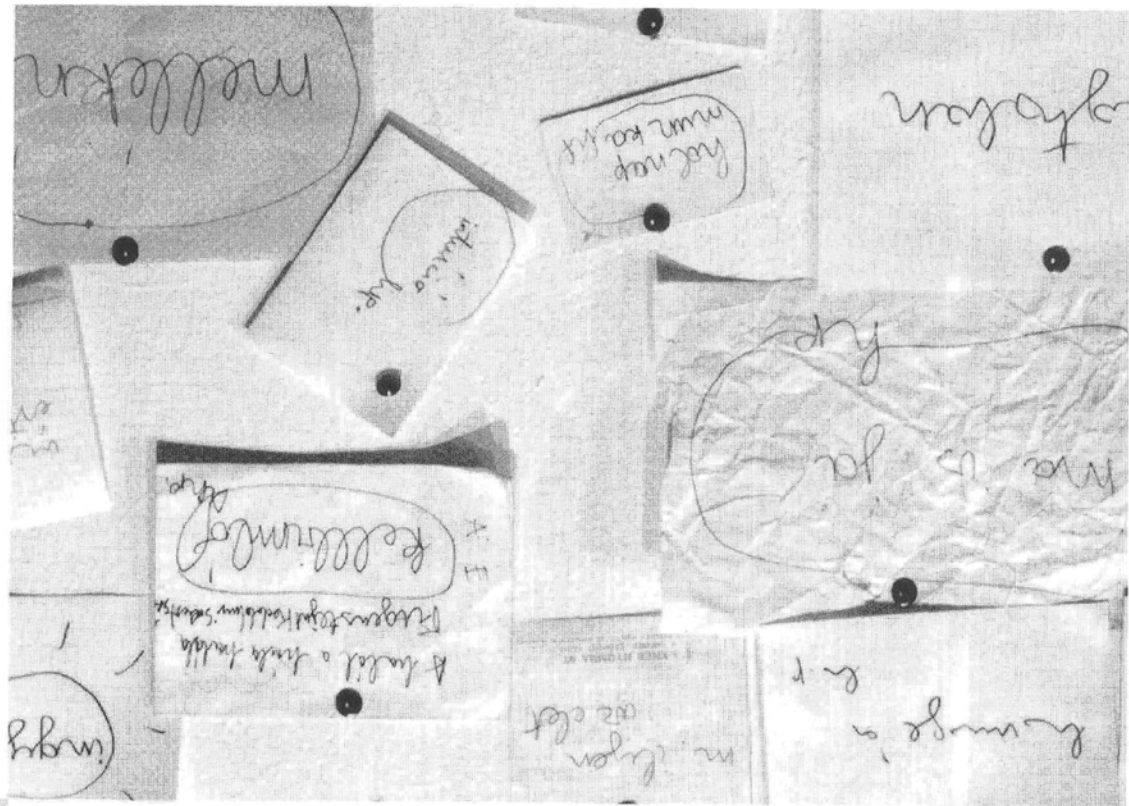
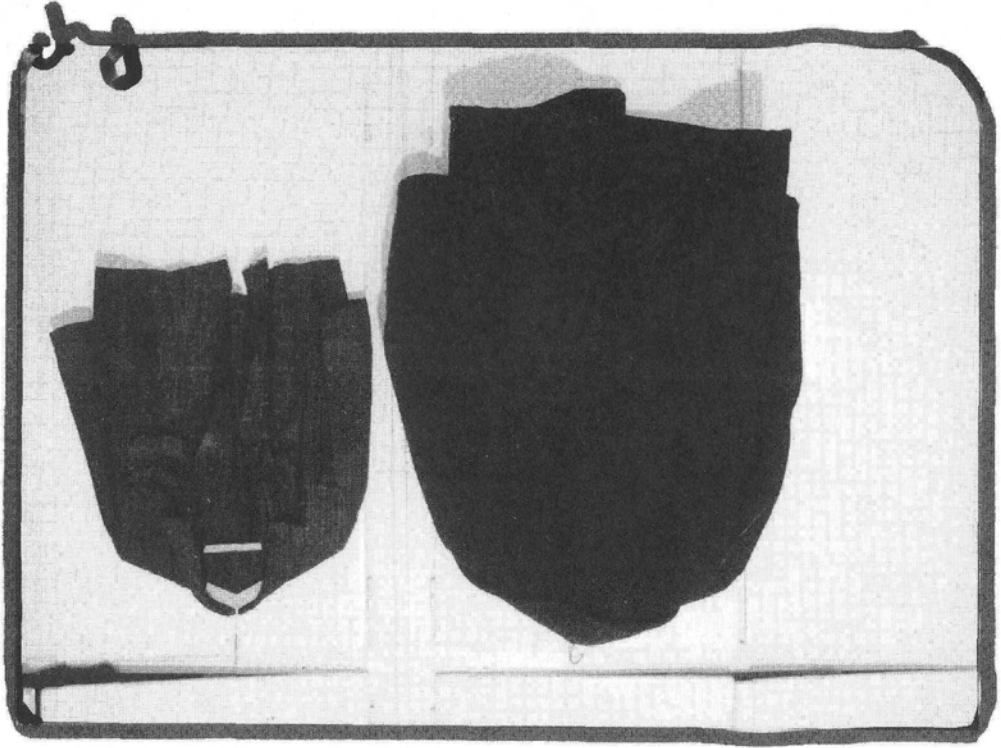

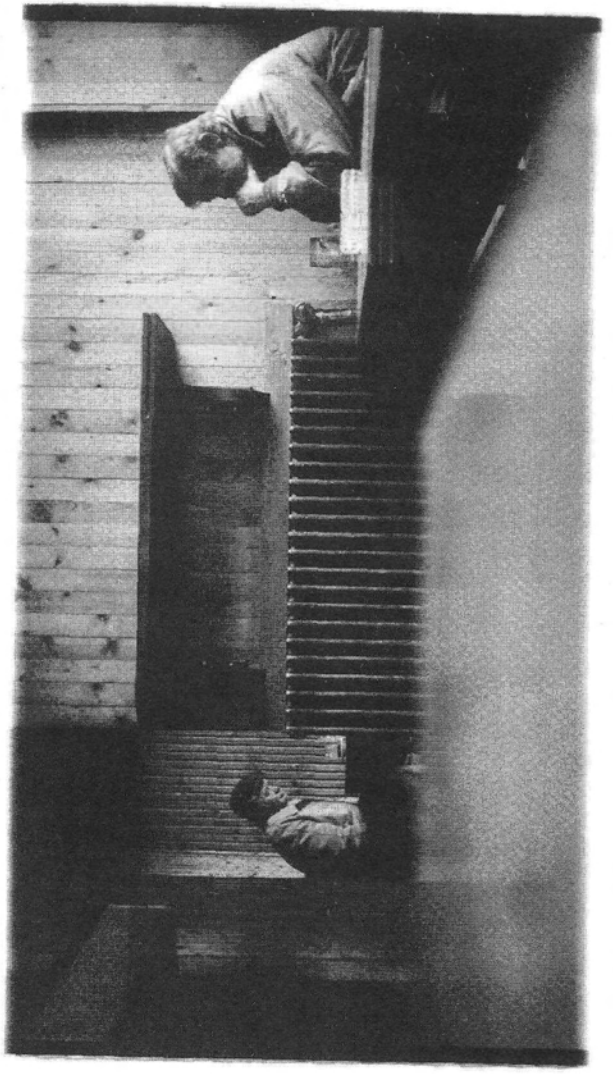
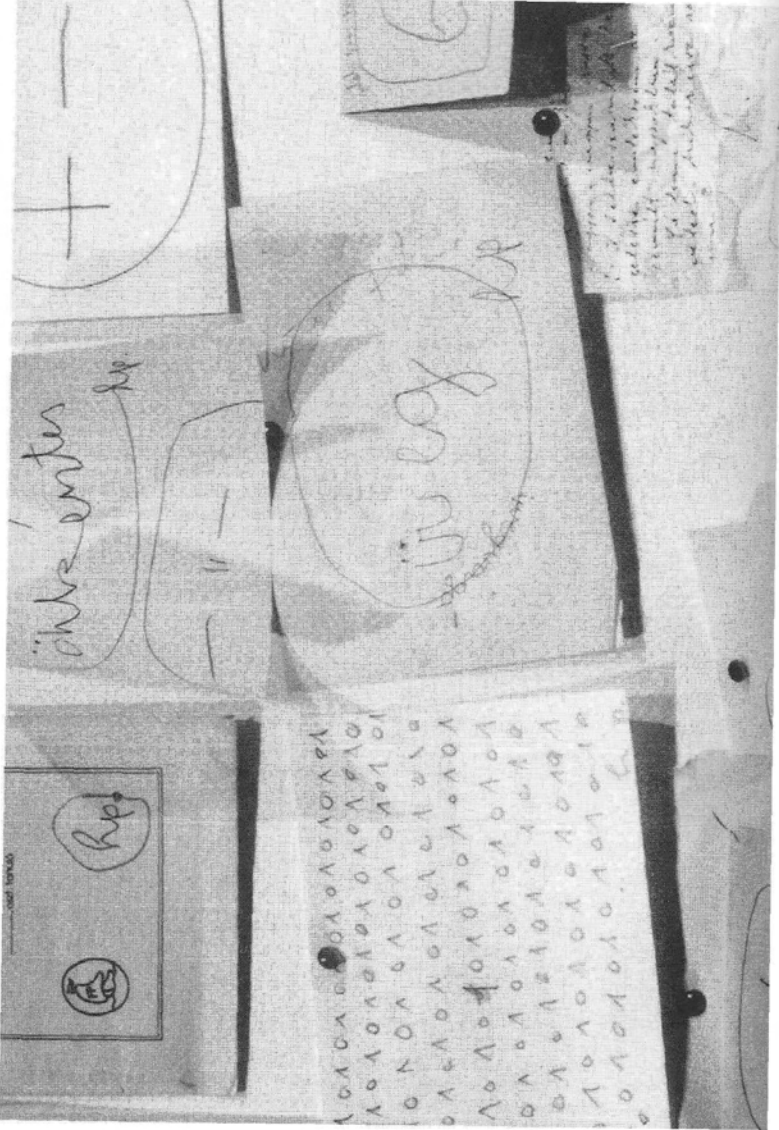
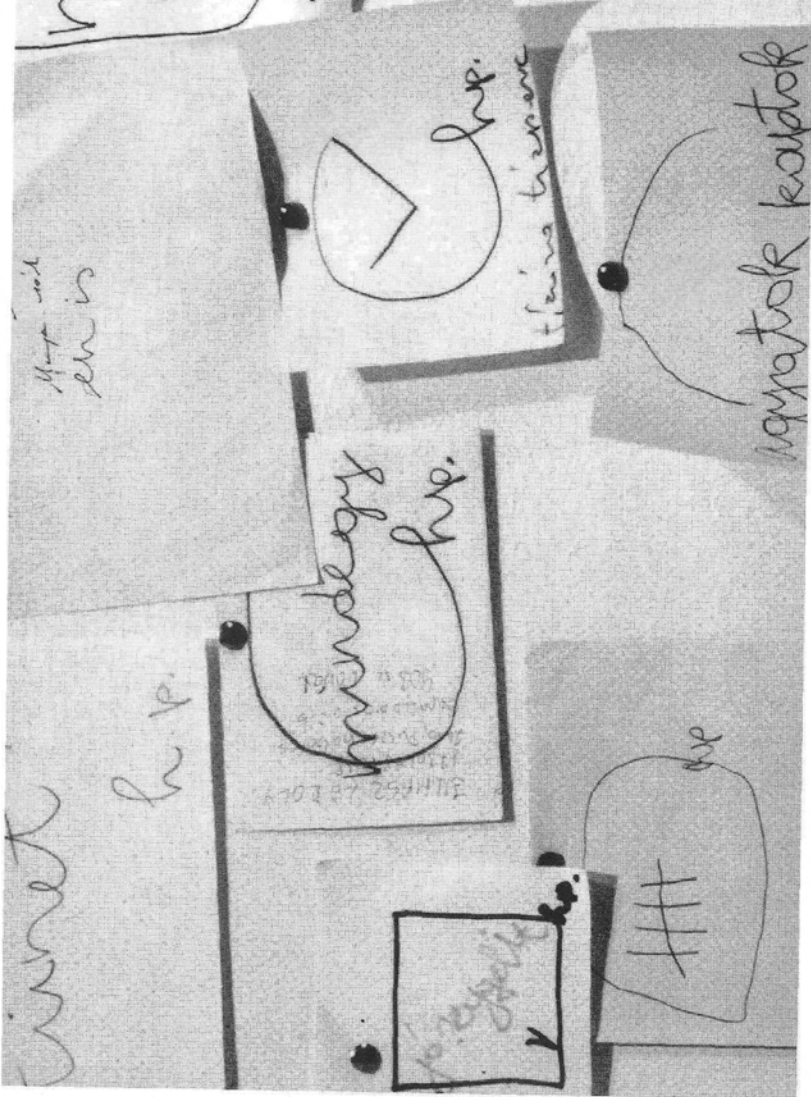
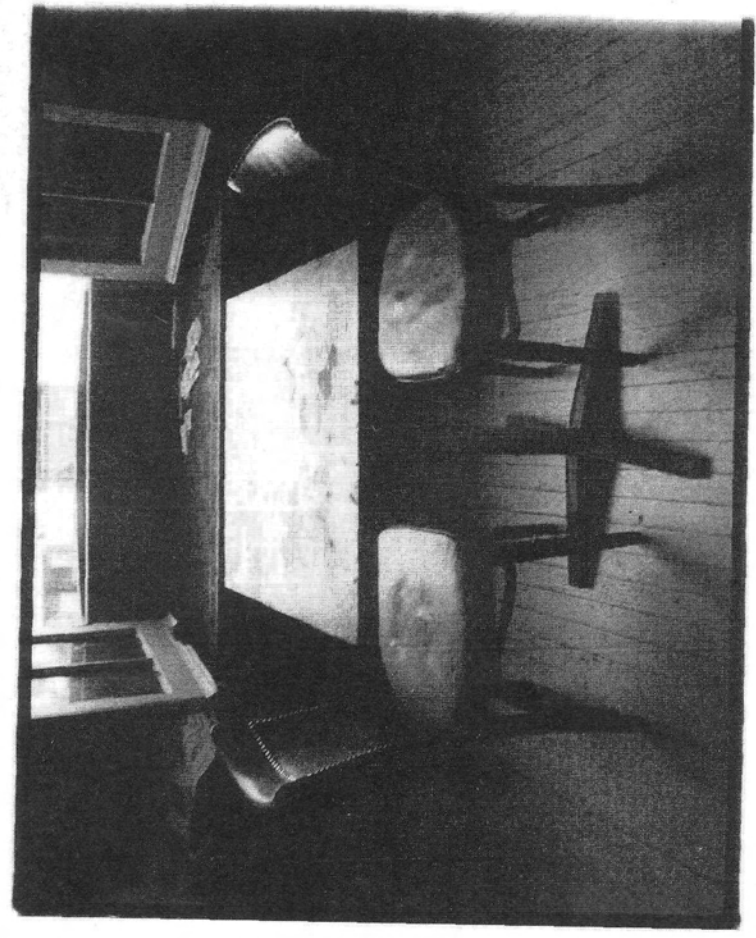
"Két kabát" 1993

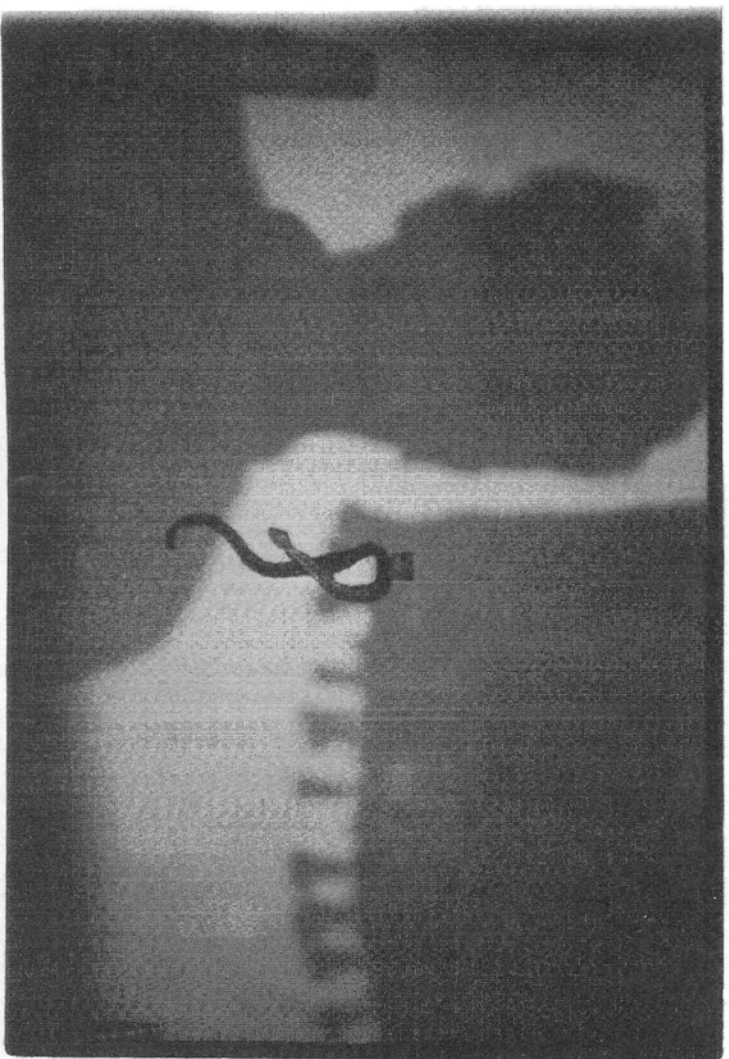
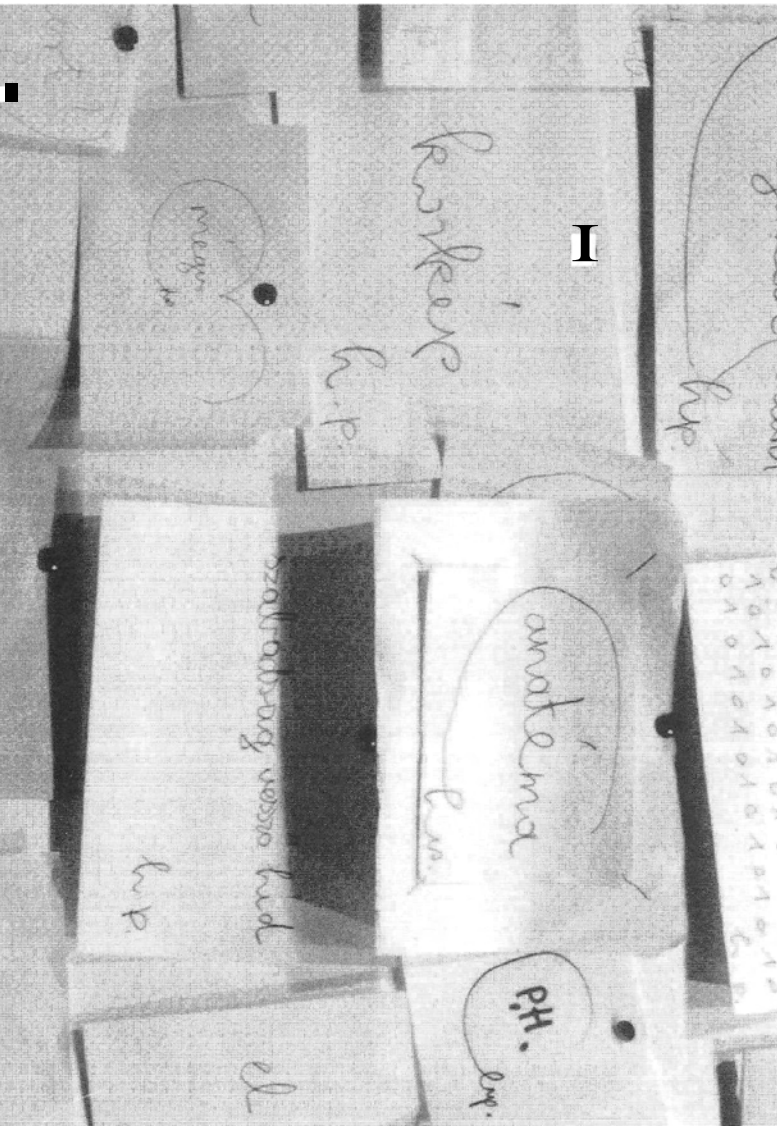
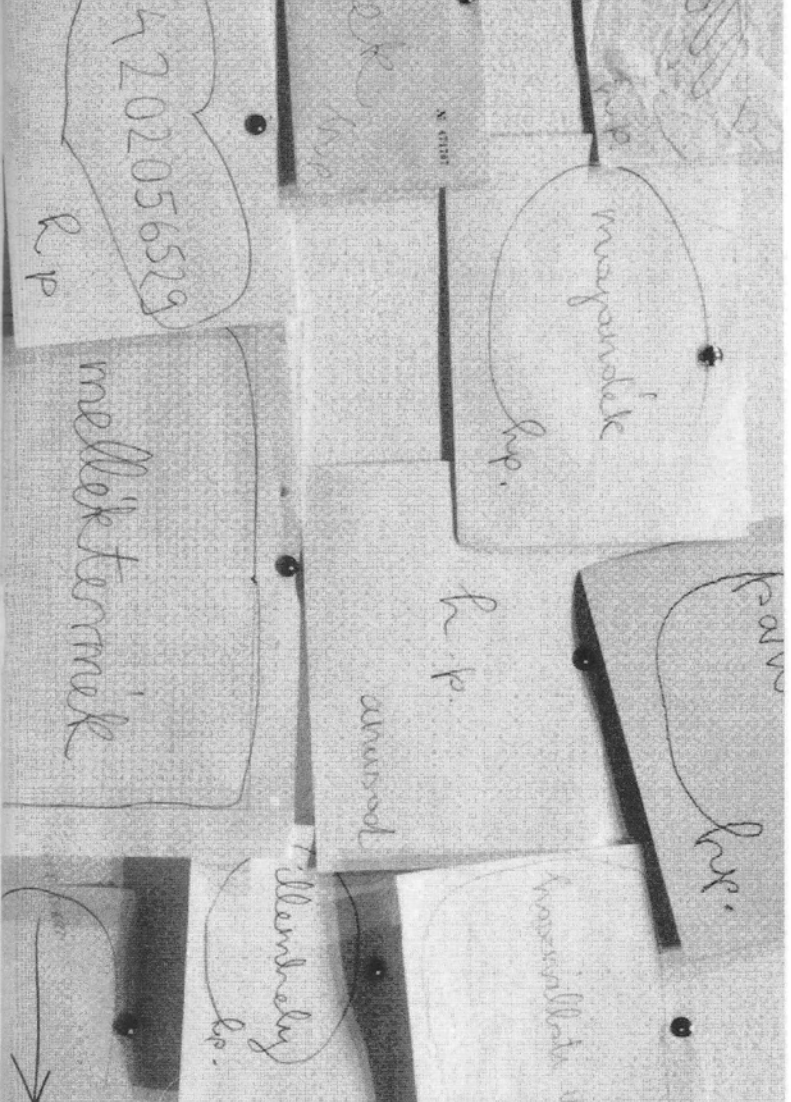
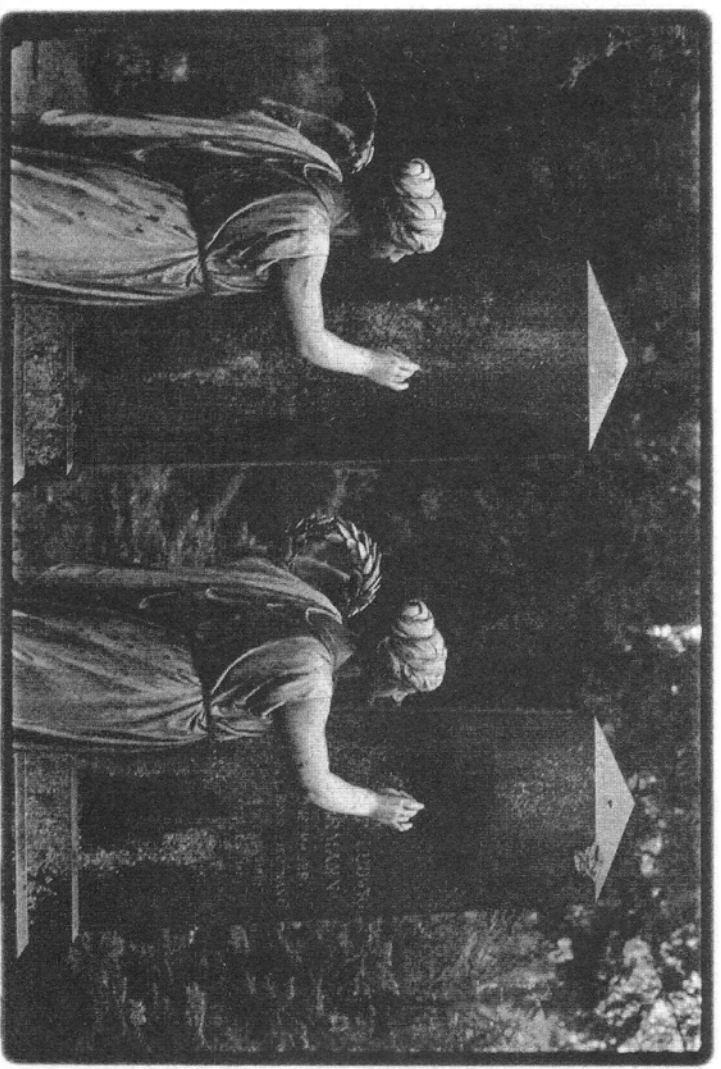

Balogh Attila

Az egykori Halas egykori kiállításáról

Tudhatunk-e lényegeset a művészetről, ha annak csak a szocializációját és történetiségét vizsgáljuk, mint egy diszkrét lexikon? A szárítógépből kiköpött fényképen fölsejlik-e a művész idegrendszere, uszítva mindnyájunkat a közeledő praktikus tömeg, a turisták fotómasinái ellen?

Ha van morális szempontú technikai fejlődés, akkor az automata tolószékek kényelmesek, a fényképteremtés pedig esztétikai döntés, mechanikus-elektromos költészet. Ha viszont nincs, akkor a fotóművészet a képzőművészeti képesség elsorvadását kompenzálja, idomulva a város csillogó szerkezetéhez, sejtetve velünk már a múlt században, hogy megmozdul a fénykép, és lesz televízió. Talán reprodukálható az ember iellata, foga, frizurája, divatos blúza s divattalan sóhaja. Halott A/4-es szeretőd itt fekszik ágyamon, már napok óta vár a kiállításra. A cicik nyafogó rugalmatosságát hiába óvom a hidegtől, a leány makacsul didereg a kodakolor-ravatalon, mint egy ószövetségi halott. Tetemét idelopta a kényelmes egyiptomi fogságból, súgva nekünk is párás diaszpórát a Kárpátok gödrébe. Szelíden kivezetni ezt a holtában is fogoly arcot, piros dokumentumként beállítani a kiállításra, ez már Mózesi szándék, de égő csipkebokortalanul. Transzcendens fényt nem látok, csupán a másik szerető segge mögött a fölkapcsolt lámpájú Trabant világít a kényes hóhullást csúfoló esernyőre, az agyvelőt imitáló sapkára annak a nyulacskafogú bamba szűznek a fején.

És itt van az *elemlámpanapfogyatkozás*, mintha a Csillagról leabsztrahált metaforával az ágy alá lehetne világítani, hogy Marci begurult játékát megkeressük. Hát nem lehet. És nincs őserdő a Margit körúton. Csupán egy furcsa papagájpár ólálkodik az erdő nagy elutazását leköpő, renitens fa tetején. Most már láthatom én is, meg se moccanunk. Kiszemelt helyükön csücsülnek a babák. S itt ragadnak humusztalanul a sárban. A vak gyermek öklét hiába emeli az éghez, púpos ifjú hiába nyerít a lovardák hölgyményeihez, a reneszánsz kengyel végleg a múzeumban.

Az erkölcs intenzív, a véletlen öngyilkosok üzenete passzív, mi lehet még a fölfeszített dobozban? Nem kell mindent tudnunk a világról. A megmintázott Isten nem isten, mondhatnánk gőgös próféta-ként a sivatagban, vagy protestánsként Európában. Nézzük mégis rogyadozó és emelkedő lift-lakókként a megrajzolt, a megfényképelt Istent.

beismerés tőlem
hup.

Fésős András

KÜLÖNBÖZŐ HELYEK

Wim Wenders 1982-ben Cannes-ban készített egy filmet, ahol megkérdezett néhány rendezőt, mi a véleményük a film helyzetéről. Ma, tizenhárom év után szinte sürgetőnek tűnt, hogy feltegyük ezt a kérdést máshol, és talán másoknak is. Ezért Velencébe utaztunk, és az 1995-ös filmfesztiválra érkezett filmkészítőknek egy szöveget adtam át, melynek végén egyetlen kérdés szerepelt. Helyeket kerestünk, ahol beszélni tudnánk. Végül, aki ráért, válaszolt. A film idén lett száz éves. Íme a szöveg:

„Ma a mozgóképek jelentősége mintha egyre kisebb lenne, bár lehetőségei megnövekedtek, szerepe pedig megváltozott. Mozikat bontanak le, ahol az emberek azért gyűltek össze, hogy találkozzanak, és mint az álomban, a vetített filmben önmagukra ismerjenek, vagy egy ismeretlen világra csodálkozzanak rá.

A filmek többsége egyre kevésbé szól az életről. Képnek és történetnek nincs sok köze egymáshoz. Mintha a film elvesztette volna saját nyelvét, és bekerült egy olyan világba, ahol csak a pillanatnyi idő és a felfokozott tempónak megfelelő vizuális káosz jelent örömet az embereknek.

A filmet a hírközlés, a reklám és a számítógépes elektronika fogságban tartja, és kapitalizálja, ami jól tükröződik a filmekben. Egyes filmeket már eleve számítógépre terveznek, bárki hazaviheti, és otthon – tetszése szerint – átalakíthatja.

Ingerküszöbünk olyan magas lett, hogy szinte csak az átláthatatlanul nagy energiaráfordításokkal készülő filmek képesek a növekvő igényeket kielégíteni. A közönség gyakran vágyik arra, amit már korábban is látott, mintha ez egyfajta biztonságot nyújtana számára.

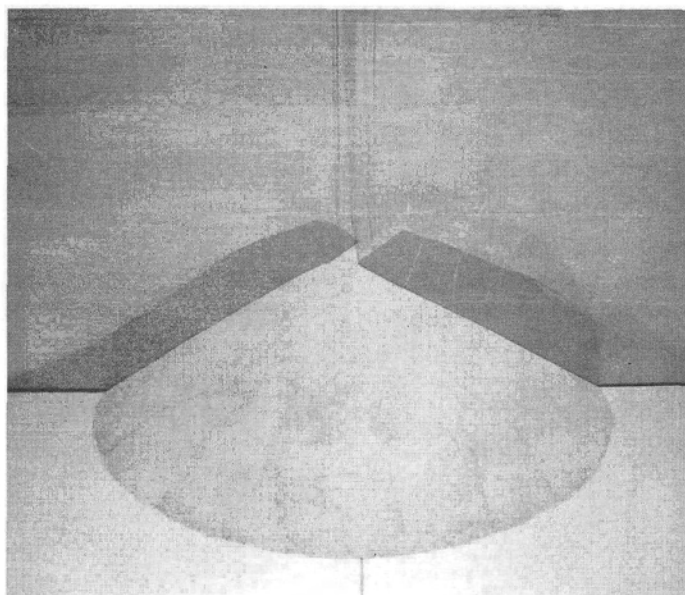
A látás sokszínűsége, a másféle módon megmutatható világ sokak számára már nem jelent igazi kihívást. Minden felelősség nélkül készülhetnek képek bármiről.

Döntsük el már végre, hogy a filmben bármit megtehetünk, mondta *Jean-Luc Godard*. De nem a filmekkel, tehetjük hozzá. Hol van a film földi paradicsoma? Talán csak szem elől veszítettük. Mindannyian újra fényre várunk.

Van-e még a filmnek létjogosultsága, és a megváltozott nyelv ad-e új lehetőséget a megszólalásra?

AGNÈS VARDA

Meg lehetne kérdezni azt is, hogy a film miért nem maradt az a közkedvelt művészet, ami korábban volt. De én nem akarok elméleteket felállítani. Honnan tudjam, mi az, ami nem jó, vagy azt, hogy mit kell tenni. Mert, ha tudnánk, nyilván aszerint csinálnánk.

Az ember nem azért áll neki filmezni, hogy mindent megcsináljon, hanem, hogy azt tegye, amit tennie kell. Erről pedig az jut eszembe, hogy én közvetítőnek érzem magam az emberek érzései, érzelmei és egy forma: a film között. Tényleg azt hiszem, hogy a filmrendező egyetlen dolga, hogy ez a közvetítő, vagy révész legyen. Médium, aki átszűr és megváltoztat, és aki, lehet, hogy csal is a valóságban. Mert olykor, ha az ember csal a valóságban, érthetőbbé teszi azt. Ha néha eltúlozzuk a valóságot – közelebb hozzuk azt. Ha burkoltan célzunk rá, anélkül, hogy kimondanánk, akkor is megértjük.

Megpróbálok őszintén beszélni arról, amit gondolok, arról is, amit tanítottak nekem, de főleg arról, amit egyesek megértettek velem, amit mások által én is átéreztem. Még nagyon régen csináltam egy filmet, *Cléo 5-től 7-ig* a címe, és valaki megkérdezte: „Ezek szerint ön is átélte, milyen érzés a rákkal szembenézni?” „Nem – válaszoltam – én nem voltam rákos, nem vagyok magas, de még csak szőke sem. Ennek ellenére el tudom képzelni mások félelmeit, szenvedéseit vagy éppen a boldogságát. Ha mindazt meg kellene élnünk, amit a filmjeinkbe beleírunk, nem lenne elég sok-sok élet sem.”

Tehát, amikor a valóság fogalma azzal kapcsolatban kerül szóba, hogy a valóság nincs jelen a mai filmekben, akkor a válaszom az, hogy ez nem igaz. Sőt, vannak olyan filmek, amik túlságosan is valóságosak, és van olyan is, ami semmi más, csak a valóság.

Sok rendező azon igyekszik, hogy ebből a valóságból táplálkozzon, amely néha rettenetesen fájdal-

mas, mivel a mai világ roppant kaotikus – nekem úgy tűnik, kaotikusabb, mint valaha. Meg rosszabb is. Közben az ember azon tűnődik, hogy mit tud csinálni, ha filmezni, egyáltalán, kommunikálni akar. Vajon van-e még vágy a boldogságra, amit meg lehetne osztani, érzékelünk-e valamilyen finomságot az érzékelésben – és nem a pszichologizálásban vagy az analízisben. Azt hiszem, az emberek sokkal többet éreznek, élnek át, mint gondolnánk, de nem tudnak ezeknek az érzéseknek nevet adni. A rendező pedig azért van, hogy megadja azt a formát, amit az emberek felismernek. Nem az a probléma, hogy valami eredetit, különlegeset – nekem, persze, különleges – vagy elképesztően látványosat csináljunk-e. Az a feladat, hogy megadjuk az embereknek a lehetőséget, hogy létezzenek a filmekben: amikor ott vannak a moziban, hogy megnézzenek egy filmet, ők maguk is érthessenek belőle, ami az ő életükről szól. És ez a lehetőség arra, hogy az ember úgy tegye fel a kérdéseket, amire a néző azt mondja: tényleg, erre nem gondoltam, mit is kezdtem én a fiatalsággal, csaltam-e, szeretem-e a páromat, miért piszkálom a gyerekeimét, miért tettem ezt vagy azt. Akkor pedig ez lesz a kérdés, ami a film kapcsán merül fel, és annál élesebb, minél inkább megérint, felingerel, minél őszintébbek a kérdések. Egyszerűen én a nézőkhöz kiépített hidakban hiszek.

Felmerül egy másik kérdés is: miért nincsenek nézők a mozikban. Én mindig azt mondogatom magamnak, nem az én hibám, hogy nem jönnek annyian megnézni a filmjeimet, mint azelőtt. Mert valóban kevesebben vannak, mint az új hullám idején. Akkor mindenféle új irányzatok bukkantak fel, az emberek sokat jártak moziba, aminek nagyon örültünk, mert az volt az érzésünk, hogy válaszokat kapunk az általunk feltett kérdésekre. A nézők pedig várták ezeket a kérdéseket, és válaszolni is akartak rájuk.

Most, hogy kevés a néző, muszáj még szerényebbnek lenni, mint azelőtt, és tudnunk kell, hogy a rendezői munka nagyon behatárolt. De szóljon a film azokhoz, akik be akarják fogadni, csak ennyi, nehogy elveszen a kapcsolat. Amikor azt mondom, tisztelni kell a nézőt, nem úgy értem, hogy komplikált vagy éppen demagóg filmet kell készíteni, hanem csak annyit jelent, hogy megértessük a nézővel: hiszünk abban, hogy át tud élni érzelmeket, és képes az árnyalt dolgokat is megérteni. Néha úgy érzi az ember, hogy csak egy kis zenét játszik az éjszakában, mert manapság leginkább robbanások meg kiáltások hallatszanak. Aztán megkérdezem magamtól: ez a kis zene most tényleg fontos? Van valaki, aki meghallja és meghallgatja? Nem tudom.

Egyáltalán nem érzem azt, hogy engem nem értenek meg, és azt sem hiszem, hogy csak magamról beszélek. Nemrég csináltam három filmet *Jacques Demyről*, aki már nem él. Az egyik történet a gyerekkoráról szól, a másik egy dokumentumfilm a rendezői munkásságáról, és van még egy harmadik is. Miközben a filmeket készítettem, úgy éreztem, révész vagyok, hogy tanúskodom valakiről, akit ismerek, egy rendezőről, akit tisztetek, mint ahogy Wenders is forgatott egy filmet *Ozuról*, *Truffaut* pedig könyvet írt

Hitchcockról. Van úgy, hogy az embernek kedve támad egy másik rendezőről mesélni, egy munkamódszerről, amelyet fontosnak, érzékelhetőnek tart. Ilyenkor szerénynek kell lenni, azt mondani: azért vagyok itt, hogy ezt megismertessem veletek. De ez sohasem a valóság. A valóság mindenhol van, repül, száll, mint a szél, a levegő. A valóság mindig elvész, csak valóság-darabkáink maradnak, melyekkel megpróbálunk valamit kezdeni. Igyekszünk megélni a valóságunkat, egyes dolgok, a könyvek, filmek, a zene ösztönözhetnek bennünket, még a hírek is, amelyek olykor talán hamisak, de jelen vannak: emberek, akik a Parlamenthez vonulnak, mert támogatást akarnak, vagy mások az utcán, egy másik országban, mert az asszonyokat verik, és mások, akik azért menetelnek, mert sokan vannak börtönben. A valóság tehát mindenütt jelen van, mi pedig elkapunk belőle egy kicsit, aztán átadjuk, s megosztjuk a nézőkkel ezt a keveset. De hogy az ember bajnokot csináljon önmagából, abból én nem kérek. Azt hiszem, figyelőnek kell maradni, érzékenynek, és energiával, erővel kell filmezni. És abban a pillanatban a forma azt képes mondani, amit érzünk. Nekem ez így megosztható egész.

Csak ritkán érzem azt, hogy a filmjeimen kívül lenne más mondanivalóm is. Bár szeretek beszélni, nincs kedvem azt előírni, mit, hogyan kellene csinálni, és hogy, akik rosszul teszik a dolgukat, miért nem csinálják jól. Mi nem ezért vagyunk. Mindenki a saját dolgával és környezetével törődjön ebben a gazdag, élő, vibráló formában, ami a film. Sokféleképpen lehet filmezni, és amit én csinállok, a maga módján önálló, marginális, kicsit törékeny, és talán némi eszmeisége is van, de igyekszem elkerülni, hogy erőltessen bármit is. Mert gyűlölöm a terrorizmust a filmezésben, nem szeretem azokat az embereket, akik azt mondják, kötelező valamit megértenünk, kötelező következtetéseket levonnunk. Mindig csak ajánlani, javasolni szabad.

VITTORIO STORARO

Legutóbb egy nagy olasz költő, *Attilio Bertolucci* egy megjegyzésére figyeltem fel, mert nagyon érdekes, hogy a film mai nyelvezetéről éppen egy író ember gondolja ezt. Azt mondta, hogy a hangos film megjelenése óta a film meghódította a beszédet, de elvesztette költőiségét. Ez elgondolkodtatott, mert költő mondta, akinek éppen a szó a kifejezési eszköze, mégis, nagyon találónak érzem. A film nyelve ugyanis a kép. És az idő múlásával megerősödött, növelte kifejezési lehetőségeit, nyelvezetét két másik forma, a zene és a beszélt szó segítségével. Tehát mindaz, amit ma filmnek nevezünk, olyan szerkezet, mely három pilléren nyugszik: ezek a látvány, a beszéd és a zene.

Sajnos, valószínűleg még a múlt századból származó történelmi okok egész sora miatt sok kritikus és a közönség nagy része is a műveket még mindig főleg irodalmi nyelvezetük alapján ismeri el, gyakran megfélemlítve a látványról. Ebből pedig az következett, hogy a hang és kép együttes megjelenése óta

a film vesztett költőiségéből, eltűnt az a kutatás, amely az 1927 előtti időszakra annyira jellemző volt. Az újfajta nyelvezet, kifejezés keresése megtorpant, ugyanis sokkal egyszerűbb volt a dolgot kimondani, mint arra törekedni, hogy képekkel magyarázzunk.

Ha jól belegondolunk, minden technikai változás a kifejezőmódok keresésében eleinte stagnálást eredményezett. A némafilm ugyanis a hangos film megjelenésével éppen azt a képi nyelvezetet vesztette el, amit később aztán mégis visszanyert. Mint ahogy ugyanígy elvesztett valamit a képi kifejező eszközeiből, amikor a fekete-fehérről áttértek a színes filmre. De az újabb lehetőségek térnyerésével megint tágultak a határok. Azokra a tonális és kromatikus lehetőségekre gondolok, amelyek elvesztésétől éppen ma félünk, az optikai rendszerekről az elektronikus rendszerekre való áttérés idején.

Minden korszakot egy bizonyos kifejezőmód jellemez. Századunkban a középpontban a látványt jelképező múzsa áll. Mégis, milyen keveset tudunk a képről. Mennyire részünké vált a látvány az első barlangrajz megjelenése óta. Az idő múlásával aztán ez a jel átalakult, a barlang faláról a fatáblára vándorolt, onnan a filmre, majd az elektronikus eszközökre, és ma már egyenesen szimulált látványról beszélünk, ami a valóságban nincs is, vagy digitális képről, ami csak egy programozó agyában létezik. Ma az emberek információik nagy részét képi úton szerzik meg. A látvány a legkisebb emberi közösségen belül is a legfontosabb kommunikációs eszközzé válik. Mégis, a kép a nagy ismeretlen maradt. Ma-napság, ha valaki építésznek készül, építészetet tanul, ha orvosnak, intézményesen elsajátíthatja a tudás legjavát, ellenben, ha a látvánnyal szeretné magát kifejezni, nem találja meg a képzés legmagasabb okát. Ezért kellene megszervezni a látvány oktatását – akár egyetemi szinten is. Ez lelkiismereti kérdés számomra.

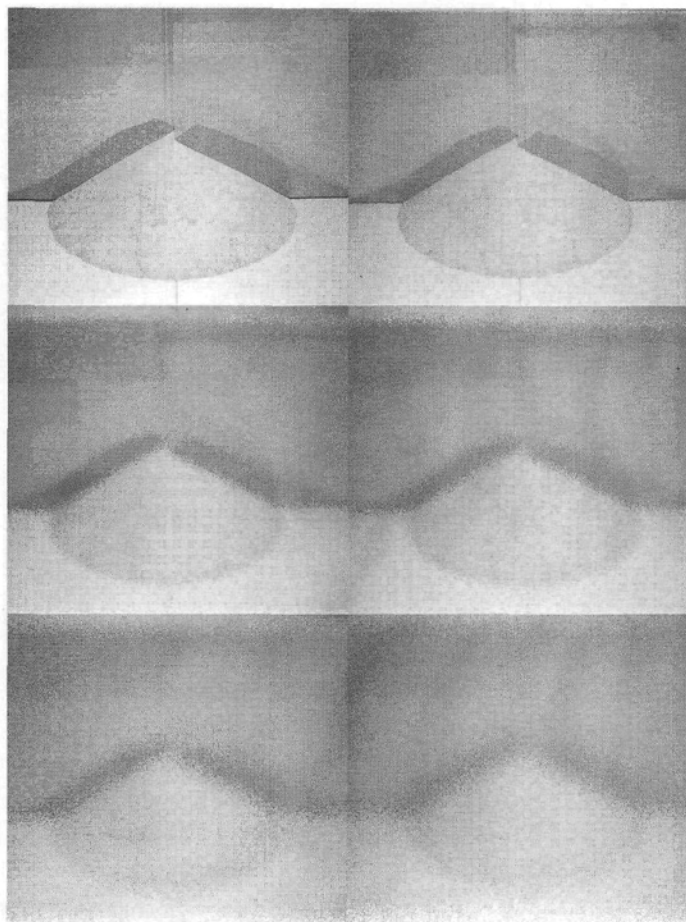
Nem véletlen, hogy az utóbbi időben egyre inkább eltávolodtam attól, amit hagyományos értelemben vett filmnek szoktunk nevezni. Egyre erősebben hiszem, hogy a kifejező művészetek ma a látványon keresztül egyesülnek, mivel a film, a színház, a zene, az irodalom, a fotográfia már szinte összeolvadnak. Ma már nem egyszerűen képi fantáziáról, sokkal inkább multimediális projektekről beszélünk.

Ebben az értelemben az sem véletlen, hogy legutóbb *Carlos Saura* „*Flamenco*” című filmjében vállaltam munkát, ami nemcsak a hangra, a beszédre és a látványra épülő kifejezési forma, hanem audovizuális esemény is, mely része annak, amit ma filmnek nevezhetünk. Szerintem azt, amit ma filmen és televízióknak hívunk, egyesíteni kell, és ebből a házasságból az audovizuális eszközöknek talán egy új gyermeke fog megszületni, ami a látványt visszahelyezheti a kifejezés középpontjába.

Mostanában az audovizuális szót használjuk, mint ahogyan operatőrt mondunk, akit én inkább a kép szerzőjének tartok, akinek joga van saját gondolatához vagy művéhez szerzői jogi értelemben is. Az irodalomban és a zenében ez már régóta működik, ami viszont a fotográfiát illeti, ilyen elismerés nem létezik. Leginkább csak az írásról, azaz a grafikus

részéről beszélnek, a fényről elfeledkeznek. A törvényhozó a látvánnyal szemben mindig elvezettnek érezte magát, nem tudta, hogyan kell azzal bánni, amit én apaságnak, tehát a szerzői résznek nevezek. A film többes számú kifejezés, soha nem egyes számú: ahhoz, hogy létrejöhessen, többen alkotói egyezsége kötnek, de feltétlenül szükség van valakire, aki összefogja a munkát, kell valaki, akié a végleges döntés joga. Kreatív síkon ez a rendező, ipari értelemben pedig a producer.

De mindezek mellett a film audovizuális kifejezés marad. Ami a szó második részét, a vizualitást illeti, a technika ennek önálló megvalósítását teszi lehetővé, de – sajnos – az előrehaladással párhuzamosan a megértés, úgy érzem, csökken. Főleg azért, mert a film és a televízió annyira közelednek egymáshoz, hogy már minden mű – miután mozifilmként, nagy filmvászonon igen rövid életű – főleg elektronikus életet él. És az történik, hogy az operatőrök egy része nagyobb gondot fordít a kis képernyőre, mint a filmvászonra, azaz a tévékép formátumára komponál. Így pedig elfelejtik a kifejezés bizonyos lehetőségeit és eszközeit – elfeledkeznek arról, hogy a jövőben minden visszatér a nagyobb képernyőre, a filmvászonra. Önmagukat zárják be ezáltal a látás egyikübb világába. Mindent meg kell tennünk, hogy mind többen rájöjjenek: lehetőség mindig van, csak meg kell találnunk a helyünket és az utat az adótól – azaz: az alkotótól – a vevőig: a nézőig.

Neményi Zsolt

A RÖVID IDEJŰ TÖREDÉKEKBŐL

I. VISSZANYELT LEBKE

A gouache, mondta, és elhadart valamit
a festett felület kellemes selymességéről,
hogy száradás után nem világosodik úgy ki,
mint a tempera, meg még az oldhatóságról is,
s én csak mosolyogtam, rendes szüneteket
tartva az ivásnál,
mert a selymességről rögtön a hímpor
jött az eszembe, mondhatnám robbanásveszély!,
vagy a széndara-szerű puskapor,
egy igazán múlandó tónus,
mielőtt elszállt a cellulózzal végleg a grafitomok,
pillangó-idomú rajzok közvetlen fixálás előtt,
ugyanis ilyenkor támad a szél
a szabadban éjszakázóknak. Mindenesetre
a hímpor ma festőibb, mint valaha,
akárha kiszáritott agyag, puszta megjelenéséből,
sárgásbarna kapaszkodása az orkánban is,
tapad a merített papír kezdetleges szőr-pórusai közé,
szétdörzsölt valódi földszín,
ahogy az éjjeli lebke szárnyszínje is az,
igazi okker.

IV. ÖVSÁL – KIS BUKÁS

Szép kis bukás, térdig
a drapp vízben állva, se nem elviselhető,
se nem elviselhetetlen. Egyszerűen kigördül
ez a jelenet élesded halálra rémisztve
valamennyiünk agybögyét, ránt rajtunk egyet
s mást ott belül, ahogy előre hallom a kattanásokat.
Ez hát a tömeges észlelés: nem mi poccentünk be,
hanem Eszkimó, aki meg táncolt egyre, bíbor japán
övsál a derekán; ledéren himbál, rémisztget,
ami mindenesetre nem lehet könnyű így,
a japán selyem szorításában, nem könnyű
ebben a kerge-kórban sem, mikor talán még észleli
a körülötte összeütődött gyülekezetet,
nem veszi tovább a fejét, egyedüli kívülállóként
pörgeti az eseményeket, egy villanásra
meg nem állva, addig, egészen addig a pillanatig,
míg ránk nem pöttyöz,
nem festi be éjszakai ruhánkat – végül festi
azzal a drapp lével, amiben áll, amiben tapod.

VII. A MOTRING

Gondolhattam volna, milyen pocsek munka
kettesben ez a kottamásolás, végigsodorni az alig
olvasható összegabalyodott muzeális szálakat
egymás mellett, göndöríteni egyik papírról
a másikra a jeleket,
azzal a másodlagos munkahipotézissel,
mikor a felületes könnyedség beszél az emberben.
Takarék kitarással aztán mégse ferdén,
a kis csorda csak egyenesen áll meg a lábán (fején)
– gombolyítani kezdtük a hangjegyorlaszt,
mint egy képíráshamisító,
aki útnak indít magában egy mellékhajtást,
halkan doboló ágbogat, és ha vért
pisái se tudja, mit fog majd találni bütykeire.

Üzenetek Pimodánba V.

Hazánkban... annyiféle irány volt célként kijelölve, és néha oly gyorsan változtak, hogy az egyes emberek belső irányítói gyakran megzavarodtak. Színekben beszélve kötelezték már a barna, a zöld, a piros, a rózsaszín irányokba való beállásra. Újabban semmire nem kötelezik, de így lesz egyik nap a fekete fehér, a másik nap a fehér szürke stb. Na de így a belső eszmei iránytű megbolondul, különösen azért, mert roppant erős anyagi erőterben is mozog... Abban pedig, hogy vitustáncot járó emberi és érdekviszonyok között egy ember belső eszmei iránytűje kezd megtévelyedni, nincs semmi természet- és társadalomellenes. Az csak önvészélyes. Sajnos, az is igaz, hogy az irreverzibilisnek tűnő önvészélyesség esete nemcsak *hic et nunc* az egyes emberre, de – *mutatis mutandis* – az egész emberiségre globálisan is fennáll.

Minden nép emberekből áll, és az emberek között vannak nemes lelkű idealisták, bűnözők és egyszerűen átlagosak. Ez utóbbiak vannak a legtöbben, és ezek lehetnek jók is, rosszak is, attól függően, hogy merre sodorják őket a körülmények.

Számukat nem a gének minőségei, hanem a történelmi körülmények határozták és határozzák meg. Ebbe egyelőre bele kell törődnünk, mint ahogyan bele kell törődnünk a bűnözők létezésébe is. Legfeljebb annyit tehetünk, hogy a törvények szigorával korlátozzuk agresszivitásukat. A törvényeket pedig a mindenkorai államhatalomnak kell meghoznia és alkalmaznia. A nagy baj akkor következik be, amikor az államhatalom az emberi gonoszsgot szolgálja. Ha ilyen eset bekövetkezik, akkor minden becsületes embernek el kell ítélnie az illető állam bűnös politikáját, de ebben az esetben senkinek sincs joga bűnös nemzetekről vagy népekről beszélnie. Ahol büntetett követnek el, ott az a személy is létezik, aki a büntetett elkövette. A büntettekért el kell ítélni a bűnözőket, akár mennyien is vannak. Ha a bűnösséget általánosítjuk, magunk is bűnözők leszünk.

Nem vagyok ellene annak, hogy ostorozzuk az országot. Az ország másra sem való, mint ostorozásra, már feltéve, ha az ember szereti az országát. De az riasztó, hogy mintha valakik kívül volnának ezen az általános romlásban, s azok majd elvezetnek minket a jóba. Ha valamiből elege van az embereknek, akkor az elvezetésből.

A demokrácia összetett játéktér, azt jelenti, hogy félelem nélkül lehessen lenni. A félelemről tudjuk, hogy nagyon finoman, bonyolultan és kiszámíthatatlanul működő dolog. A félelemnek vannak jogilag megfoghatatlan tartományai, minthogy a jog nem írja le az ember életét, mégha szabályozza is, de nem írja le. A demokrácia egy dolgot jelent – és ezt megtanulni minden esélyünk meglett volna, volt rá időnk, sok is –, azt, hogy egyedül nem

lehet a jót akarni. Bizonyos emberek úgy gondolják, hogy az a jó, csakis az a jó, amit ők tesznek. Ez hamis gondolatmenet, de ez nem is gondolatmenet, hanem reflex, személyekre, pártokra, egyházakra egyformán igaz.

A szegénység korszerűtlen. És aktuális. Szégyen. Probléma. Civilizációnk eltekint tőle: nagy pénzeket beleölvé nyugtatja a lelkiismeretét.

A mai korban, amikor állandóan fenyegetik a demokráciát meg az egyéni szabadságot, alighanem egyedül a csavargó és a csavargók szelleme menthet meg bennünket attól, hogy sorozatosan megszámozott egységek módjára vesszünk el a fegyelmezett, engedelmes, ezredbe osztott és egyenruhába bujtatott kulik tömegében. A csavargó lesz utolsó és legfélelmetesebb ellensége a diktatúrának. Bajnoka lesz az emberi méltóságnak és egyéni szabadságnak, s az utolsó lesz, akit a diktatúra meghódít. Az egész modern civilizáció egyesegyedül az ő vállán nyugszik.

Saját múltunkból nem tudunk kivándorolni. Ezért szükségünk van benne a játék és a mozgás szabadságára. Máskülönben elutasítjuk, megtagadjuk és kifacsarjuk, mint valami tőlünk idegen dolgot. Így csikarjuk ki a játék megtagadott szabadságát. Azt, amelyre születés és sors okán utalva vagyunk, el kell tudnunk ismerni, mint valami önmagában tartalmasat ahhoz, hogy képesek legyünk megmaradni benne. Az ismert mellett elegendő ismeretlennek, kutatnivalónak kell lennie, ahonnan nézve a vélt ismert újra idegennek és meglepően újnak tűnik. Abból, ami vagyunk, úgynevezett identitásunkból mindig csak egy darabkát fogunk fel: azt, amit elismerünk. Az önismeret művészete felfogni azt is, ami elkerül minket, ami saját magunkban idegen.

A kisebbségeknél nincs hálásabb és tanulékonyabb népcsoport. A közeledés és közelítés az életeleme. A hídépítés a küldetéses funkciója. De, jaj, ha innen leparancsolják, jaj, ha itt megcsalják! Akik mégis megpróbálják, önmagukat csapják be: a kisebbség károsodása végeredményben a többséget is sújtja. A bumeráng visszaüt, és a közös célt, a közös eredményt jóvátehetetlenül rombolja...

A kisebbségért nem utolsó sorban a többség felel!... Róluk nélkülük csak embertelenül lehet határozni. És ennek árát a nemzetnél totálisabb, nagyobb többség fizeti meg.

Esterházy Péter, Lin Yutang, Székely János, Márai Sándor, Hannes Böhringer, Gyarmati István és Fábry Zoltán írásaiból összeállította: Noszkai Gábor

Joshua Starr

EGY KERESZTÉNY SZEKTA: AZ ATHINGANOI

Andréas Michael Andréadás professzor (1877-1935) emlékére. I.rész

„Minden eretnokség a magatok lelkéből jó” – mondotta Liutprand Konstantinápolyban a császárnak és udvartartásának, s állítása lényegét tekintve pontos volt. Ám távolról sem gondolta, hogy ezek az eretnokségek az ortodox rendszer beavatkozása nélkül virágozhatnak, így a latinokra hagyta, hogy azok nyugati irányú terjeszkedésükkel elpusztítsák őket.¹ Bárki meglehetősen hosszan sorolhatná az egy időre a bizánci földön létező szektákat, ám ezek mind vagy a hivatalos üldöztetésnek estek áldozatul vagy valamely más, fel nem jegyzett módon hunytak ki. Ezen szekták bármelyikének sajátos hiedelmei és szertartásai a gyakorlatban bármiféle kézzelfogható nyom nélkül tűntek el, ám ha bárki is hozzáfog tanulmányozásukhoz, ennek ellenére lehetőséget kínálnak arra, hogy valamiféle képet alkothassunk a sokszínű Keletrómai Birodalom életéről. Jelen tanulmány témája a Phrúgia területén felbukkant számtalan szekta közül a legkésőbbi, mely rövid és szűk körű története ellenére sem tűnt el nyom nélkül, mint ahogy ezt az egyik császár hitte. S nem el anélkül sem, hogy neve meg ne őrződött volna azokban a változatokban, melyek alatt az Európában élő cigányokat mindmáig ismerjük.

Az Athinganoi-szekta külső történetével kapcsolatosan hozzáférhető beszámolók elsősorban egyes császárok trónra lépés előtti és utáni cselekedeteire vonatkoznak. Először a 9. század legelején hallunk róluk Theophánész krónikájában. Itt a lúkiái és phrúgiai paulikiánusokkal együtt tűnnek fel mint a kisérszói hadak későbbi vezérének, Niképhórosznak (802–811) kiváltságos párthívei. Az eljövendő császár e terület szülőtte volt, s a vele szemben ellenséges krónikás rosszalja istentelen bizodalma e két szekta varázslataival szemben.² Theophánész természetesen lelkes ortodox keresztény volt, és egy olyan periódusban írta művét, amikor még javában tombolt a harc a képrombolók mozgalmával. S noha Niképhórosz uralkodása idején nem mutatható ki semmiféle aktív fellépés az utóbbiak mellett, az ő velük szembeni toleranciája mégis éles ellentétben állott Iréneusz politikájával, akiken trónját bitorolta, s akinek császárrá koronázása 787-ben egybeesett a szentképek helyreállításával. Ezért értjük meg, ha titkos

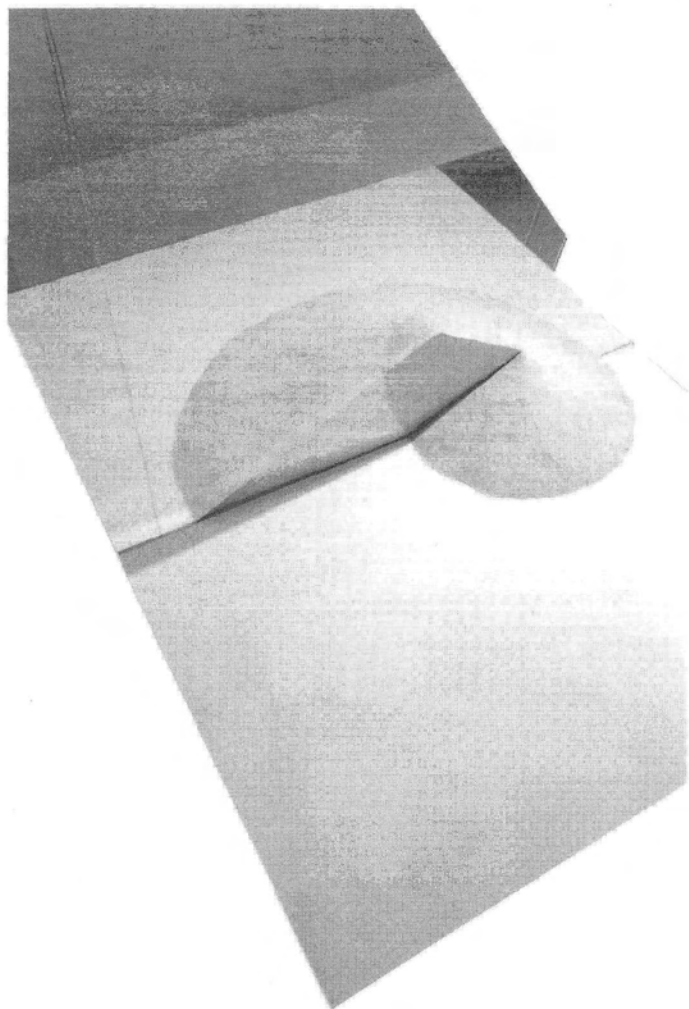
eretnekként ítélik e császár fölött, még akkor is, ha nem fogadjuk el teljesen tényként, hogy az személyesen bátorította volna a nevezett szektát.³

A következő császár, I. Mihály (811-813) rövid uralkodása alatt gyökeresen másképp alakultak a körülmények. A Niképhóroszhoz hasonló fanatikuskok hatására a konstantinápolyi pátriárka egy dekrétuma az összes Paulikiánust és Athinganoit halálbüntetéssel sújtotta.⁴ Ezen szélsőséges intézkedés azonban komoly ellenállásra talált,⁵ különösképpen a nagy Sztúdioni Theodórosz részéről,⁶ így a büntetést azonnal korbácsolásra és vagyonelkobzásra váltották át. Ezen rendelkezésnek az Athinganoi-jal szembeni érvényesítésével Leót, Anatólia tartomány tábornokát bízták meg,⁷ s amint gyorsan világossá vált, vélhetőleg ez eredményezte a szekta egy részének a nyugati tartományokba való áttelepedését.

Ha a császár úgy vélte, hogy rendeletének végrehajtását követően az eretneküldözés eredményeképpen egyetlen Athinganoi sem marad Phrúgiában, akkor hatalmasat tévedett. Mint ahogy azt Genésziosztól megtudjuk, közösségük továbbra is virágzott e területen, különösen Amorionban, II. Mihály császár (820-829) szülőhelyén, és úgy tudja, hogy ehhez a szektához tartozott az a jövendőmondó is, aki megjósolta Mihály trónra lépését, amikor még csak a hadsereg egyik ismeretlen tisztecskéje volt. Azon tény ellenére azonban, hogy Amoriont, mint számos Athinganoi lakhelyét említi, s hogy egyes későbbi források hangsúlyozottan állítják, hogy a császár e szekta körében nevelkedett, sem Genésziosz, sem pedig a császárral csaknem kortárs Georgiosz Monakhosz nem tud semmit arról, hogy milyen részt vállalt annak életéből.⁸

Noha bizánci császárként Mihály kedvezett a képrombolásnak, a legújabb kutatások mégis arra a következtetésre jutnak, hogy semmilyen komoly formában nem üldözte az ortodox pártot.⁹ Az, hogy személy szerint hajlott az eretnokségre, s hogy fékezte a szentképek imadásának helyreállítását, mégis elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a későbbi krónikások Genésziosz néhány józan hangú meg-

jegyzéséből támadások valóságos özönét zúdítsák rá. Vizsgálódásunkat Teophánész névtelen folytatójával kezdjük, aki csupán néhány évvel őutána alkotott. Az ő beszámolója Mihályt születése és neveltetése szerint egyaránt Athinganoszként jellemzi, olyanként, aki számtalan módon érvényre juttatta császári adminisztrációjában e szekta befolyását. Míg azonban Genésziosz nem tartotta szükségesnek, hogy hosszasan foglakozzék e szekta sajátosságaival, addig a mi kegyes krónikásunk célja, hogy a köznéphez szóljon, megkövetelte, hogy felvilágosítsa olvasóit annak nem-keresztény jellegzetességeiről. Ő olyképpen magyarázta, hogy az Athinganoi a júdaizmus egyik szektája volt, s erre az eredményre abból a tényből kiindulva jutott el, hogy a mozgalom fő központja, Amorion, hosszú ideig biztosított menedéket egy jelentős zsidó közösségnek.¹⁰ Ez utóbbi megjegyzést kétségtelenül Genésziosznak a zsidókra vonatkozó szórványos utalásai inspirálták.¹¹) Hogy biztosíthassák a júdaizmus életükre gyakorolt hatását, minden család egy zsidó férfi vagy nő pártfogásába ajánlotta magát, aki együtt élt a háznéppel, és intézte annak ügyeit, a világiakat és szellemieket egyaránt. Ennek eredményeképpen a szekta megtartotta Mózes összes törvényét, noha egyrészt tartózkodott a körülmété-

léstől, másrészt megőrizte a keresztség gyakorlatát. Ilyen atmoszférából kiemelkedetten, a szerző és olvasói szempontjából igencsak érthető volt, hogy a felnőtt Mihály miért vált nyomorult képprombolóvá, aki jobban szerette a zsidókat a keresztényeknél, s miért biztosított az előbbieknél még adómentességet is.¹²

Ha már a 10. században is ilyen vad mesékkel találkozunk, akkor nem lepődhetünk meg a 12. századi krónikaíró Zonaraszon, aki azzal az állítással összegezte a II. Mihály elleni rágalmakat, hogy „maga is a zsidók közé tartozott”.¹³ Később, a század vége felé Szíriai Mihály tette fel a rágalmakra a koronát azzal a feljegyzésével, mely szerint a császár nagyapja zsidó volt.¹⁴ Mindezen források hamis, szenzációhajhász hangvételének eredményeként gyanakvást kell ébresztenie, ha az egyik írás tartalma ellentmond a másikénak. Ám bármilyen parancsolónak tűnik is egy ilyen kritikai elemzés szükségessége, egyes kutatók mégis hajlamosak voltak teljesen eltekinteni attól, s az Athinganoi-ról a névtelen krónikás által írott szakaszt teljes komolysággal kezelni.¹⁵

Mielőtt azonban hozzákezdenénk a szekta belső életének tanulmányozásához, figyelmünket azokra a forrásokra kell fordítanunk, amelyek az Athinganoi 9. századbéli európai tanúskodnak, különösképpen Aeginában, Athanaszia apátnő földjén, aki egy éhínség idején kegyes volt velük.¹⁶ A szekta jelenléte ezen a nyugati területen kétségtelenül nem annyira az eretnekek Kisázsziából történt korábbi kitelepítésének, inkább az I. Mihály idején érvénybe lépett száműzetési rendeletnek a következménye volt.¹⁷ Az említett beszámoló datálása szempontjából fontos megjegyeznünk, hogy Athanaszia életének egy korábbi szakaszában a feltételezhetően Krétán keresztül ideérkezett arabok (***) megtámadták a szigetet. Ez pedig legkésőbbi időpontként megközelítőleg a 830. évet határozza meg.¹⁸

A következő évszázad közepe táján egy kortárs teológiai szerző elítélte VII. Konsztantinosz császárt. (913-959), mert ő vitát kezdeményezett ezen eretnekmozgalom képviselőivel, illetve a paulikiánusokkal (oukoligouz de tvn ` Anqigganwn [sic!] kai Paulikianwn dihlegxax). Ez a kijelentés egy olyan monofizita-ellenes traktátusban bukkan fel, amelyet a császár parancsára állított össze Demetriosz, küzizkoszi metropolita. Feltéve, hogy az Athinganoi-ra való hivatkozás nem csupán eszméikkel kapcsolatos, különös jelentőséggel bír egyrészt azért, hogy jelzi a szekta továbbélését eddig az időpontig, másrészt azért, hogy sejteti néhány sajátos tanítás létét.¹⁹ Mint ez ki fog derülni, nem annyira az Athinganoi teológiai nézetei, inkább praktikai kerültek följegyzésre.

T. Zselensky Péter fordítása

JEGYZETEK

¹Relatio de legatione constantinopolitana, xxii, ed. J. Becker, Die Werke Liudprands von Cremona, 3rd ed., Hannover, 1915. 186 f.

²Theophanes, Chronographis, ed. K. de Boor, Leipzig, 1883, 488, A. M.: τῶν δὲ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιανῶν καλοῦ—μένων, καὶ Αἰθιγγανῶν... φιλοξήνη διαπνοῆς, χρησιμοῖς καὶ τελεταῖς αὐτῶν ἐπιχαίρω ν
Vö.Kedrénosz (12. sz.), Synopsis historion, Migne, Patrologia Graeca, CXXI, 924; Zonaras, Epitome historion, vol. III, ed. T. Büttner-Wobst, Bonn, 1897. 308. Az utóbbi határozottan kimutatja, hogy a Theophánész által használt „manicheus” jelző nem alkalmazható az Athinganoi esetében.

³Lásd J. B. Bury, A history of the Eastern Roman Empire, London, 1912, 38; A. Vasiliev, Histoire de l'empire byzantin, Paris, 1932, I, 373.

⁴Theophanes, 494 f., A. M. 6304. Az ugyancsak egykorú Ignátiosz az állítja, hogy egy, a pátriárka által írt traktátus bírta rá a császárt (véltetőleg I. Mihályt) a zsidók, a phrúgiaiak és a manicheusok vallási elnyomására. Lásd a de Boor által Niképhorosz Opuscuk historica című munkájához szerkesztett életrajzot, Leipzig, 1880, 158 f. Bury, idézett mű, 40.

⁵Lásd E. J. Martin, A history of the Iconoclastic movement, London, 1932, 156. E szerző egyébiránt hangot ad annak a sajátos véleményének, mely szerint maga a pátriárka lett volna az, aki a császárt lebeszélte ezekről a szélsőséges intézkedésekről.

⁶Lásd. A. P. Dobroklonszkij, Prep. Theodor iszpozvednyik i igumen Sztudiijszkij, Ogyessza, 1914, I, 715, hivatkozással PG, XCIX, 1485.

⁷Theophánész, 497.

⁸Genésios, Basüeia, PG, CIX, 1025-8: οὐχ ἠττον δε καὶ ἐπιμωμοῖς ἀπο τε τῆς αὐτοῦ Ἀθιγγανῶν πληθύν ἐκτρεφουσηξ. (Íródott 950 körül) Bury, idézett mű, 79 f. Ezen az állításon alapulnak Theophánész continuatus valamivel későbbi megjegyzései, PG, CIX, 57-9, 65; vö. még Kedrénosz, 953-6 és Zonarasz, 337 f. H. Grégoire,

Byzantion, IX, 1934, 202, azon nézete, mely szerint Genésiosz és Theophánész continuatus azonos forrásból mentetlek, azonban ennek ellenére nem bizonyítható.

⁹Dobroklonszkij, idézett mű, 849; Vasiliev, idézett mű, 376.

¹⁰Idézett mű, 56. Bury, idézett mű, 78, véleményével ellentétben Martin, idézett mű, 199, úgy értelmezi ezt a szakaszt, hogy a kérdéses szekta egy harmadik csoport volt a zsidók és az Athinganoi között. Tény, hogy a krónikás szóhasználata nem zár ki eleve egy ilyen véleményt, de miért várnánk el pontosságot egy ilyen műtől? Ephraim, aki verses krónikáját a 13. században írta, kijelenti, hogy a császár csupán barátja volt az Athinganoi-nak; PG, CXLIII, 93, 2195. sor.

¹¹Idézett mű, 1072 f.

¹²Idézett mű, 61. Vö. ezt a F. Dölger, Die Frage der Judensteuer in Byzanz, Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte, XXVI, 1933, 11, által hangoztatott kételkedéssel.

¹³p. 339. A képletesen vagy szó szerint ortodox szerzők mindannyian úgy hitték, hogy a képromboló mozgalom kezdeményezői a zsidók voltak. Lásd Martin, idézett mű, 24, és J. Starr, An iconodulic legend and its historical basis, Speculum, VIII, 1933, 501-3.

¹⁴Makhtebhänúth zabhně (Krónika), szerkesztette és fordította J. B. Chabot, Paris, 1899-1924, IV, 522; tr. III. 72. Ezt másolta le Bar Hebraeus, Makhtebhänúth zabhně, ed. P. Bedjan, Paris, 1890, 141. (Az előbbivel való összehasonlítás azt mutatja, hogy a „qashish” szó itt nem „papot” jelez, mint ahogy azt E. A. W. Budge, The chronography of Gregory Abú'l Faraj, London, 1932, 129, fordította.)

¹⁵Mindenekelőtt G. Caro, Ein jüdischer Proselyt (?) auf dem Thron von Byzanz, Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums, LIII, 1909, 576-80; S. Krauss, Studien zur byzantinisch-jüdischen Geschichte, Wien, 1914, 41. Mindkettő kizárólag a névtelen krónikaíró feljegyzésére támaszkodik (n. 10).

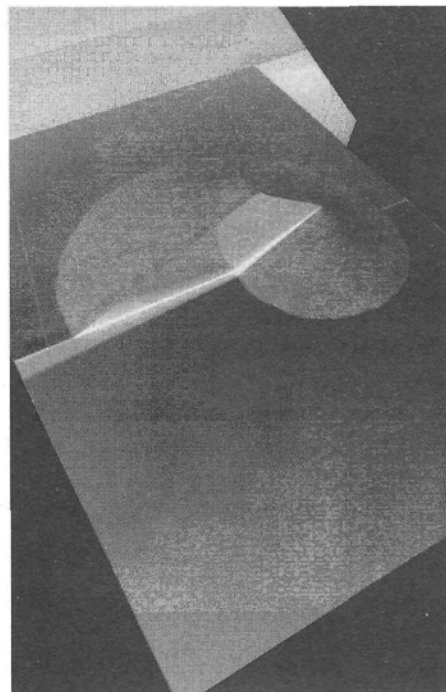
¹⁶Élettörténetének latin nyelvű változata,

szerk. J. Pien, Acta Sanctorum, Aug., III, 1867, 170. Vö. C. Loparev, Vizantijszkij Vremennik, XIX (1915), 81; L. Bréhier, Byzantion, I, 1924, 186 f. Athanasziáról ld. F. Rémy, Dictionnaire d'histoire et géographie ecclésiastique, IV, 1930, 1400.

¹⁷Ld. M. Wellnhofer, Byzantinische Zeitschrift, XXX, 1930, 481.

¹⁸Ld. A. A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, Brüsszel, 1935, I, 57.

¹⁹G. Ficker, Erlasse des Patriarchen von Konstantinopel Alexios Studites, Kiel, 1911, 22, n. Az itt idézett rész kivételével a traktátus szövegét téves szerzővel közli PG, CXXVII, 879-884. Bizonyos okokból Ficker hajlik arra, hogy a δεοποτου Κωνσταντινου και αυτοκρατοροζ του Πορφυρογενμητου szövegrészletben szereplő császárt VII. Konsztantinossal (1025-1028) azonosítsa, noha létezik egy vele egykorú, s röviddel ezután ugyanezen terület metropolitájává megtett, Demetriosz nevű szerző. Nem érthetünk azonban egyet ezzel az azonosítással, mely meglepően késői időpontot jelezne az Athinganoi-jal mint létező szektával kapcsolatban, mert nem igazolják azt a címzések, melyekkel a császárt illetik. Ld. L. Petit, Diet, de Théol. cath., IV, 264 f. (1911); L. Janin, idézett mű, XII, 60 (1933).

Ladik Katalin közreadja

HOLDFÉNY ÁLTAL HOMÁLYOSAN

– Részlet a készülő regényből –

A szerkesztőnő álma a már régen elhunyt anyjáról – a munkanélküli szerkesztőnő szakmai átképző tanfolyamra jár, és lefekvés előtt behallgat névrokona, a jugoszláviai költőnő rádióinterjújába – elmélkedés a házasságról – szeretkezés holdfény által homályosan – a szerkesztőnő hajnali álma az üvegezőnővel való találkozás hatása alatt.

*

A nyám jön be sápadtan, törékenyen a szobába. Már régóta távol van, de nem emlékszem, hol volt idáig. Meglepődök és örülök, hogy újra látom, de aggódom egészsége miatt, és valami megmagyarázhatatlan belső intés hatására, félek anyámtól. Várja, hogy megöleljem, szeretném is megtenni, de az iménti érzés visszatart. Érzem, valami visszavonhatatlan történik majd, ha megérintem. Szégyellem óvatosságomat. Csodálkozva néz rám, majd alig láthatóan mozgatni kezdi ajkait, mintha énekelne. Hangja nem jut el hozzám. Teste áttetsző, távolivá válik. Arcán mély árkok jelennek meg, amelyek hihetetlen gyorsasággal terjednek és mélyülnek. A barázdák szétarabolják arcát, testét. Ajkai különválnak testétől, mintegy külön életet élve lebegnek, és még mindig dúdolnak. Arcomat a suttogó ajkához közelítem, és ...kkk ...rrr ...ccc ...láthatatlan tűk sokasága szurkálja arcomat és bal fülkagylómat.

*

Éjfél körül lehet. A szőke énekesnő, Madonna show-ja már véget ért a televízióban, és a műsor sugárzását is befejezték. A TV képernyője tündöklő szürke síneken robog, szikra-hajtvák pattognak a síneken. Kikapcsolom a készüléket. A másik ágyban férjem egyenletesen, halkan horkol. Nagyon fáradt vagyok. Az a kevés szundikálás tévézés közben azért valamelyest felfrisített, hát bekapcsolom a rádiót – ... olyan érzés ez, mintha az utolsó krónikás szerepét vállaltam volna magamra: tudósítani egy süllyedő atlantiszi világból egy soha meg nem születő, jövődől világnak.

Ilyen küldetés-illúzióval még ki lehet bírni egy ideig – mondta tagoltan a női hang, aki nagy távolságból beszélhetett telefonon a rádió hullámhosszán.

Egy kellemes basszus férfihang szólalt meg a stúdióból: – Ezt ön maga vigasztalására mondja, ugye? Kissé romantikus vállalkozásnak tűnik ez manapság, és ön még nincs *abban* az életkorban, hogy az eseményektől félrevonuló, szemlélődő krónikásként élje meg a történelmet.

– Itt nincs jövő számomra. Nincs esélyem, tehát aktuális vagyok – mondta a nő a számomra valahonnan ismerősnek tűnő gondolatokat.

– Ez azt jelenti, hogy nem érdeklí a jövő? – kérdezte a műsorvezető.

– Én, aki mindig ötven év előrelátásával, a jövőben való hit erejéből merítettem lelkerőmet a megmaradásomhoz ebben a sivár, visszhangtalan vidéki környezetben, most nekem egy szikrányi hitem sincs a jövőt illetően. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, fanatikus megszállottsággal építem a múltamat. Igen, a múltamat építem, nem a jövőmet, mint máskor tettem. A múltat igyekszem megörökíteni, egy utolsó jelet szeretnék hagyni magamból és mindabból, ami fontos volt számomra. Rendbe szeretném tenni gondolataimat, érzéseimet, mielőtt teljesen eltompulnék, kiégnék ebben a légüres térben.

Most már felismertem, hogy az ismerős női hang a jugoszláviai magyar költőnő, a névrokonom hangja, és vele beszélget telefonon a rádió éjszakai műsorának vezetője.

– Találkozik-e barátaival? Vannak-e még barátai?

– A régi barátok elkerülik egymás tekintetét. Társaságban kerülnek a provokatív témákat. Az emberek gondterhelten, szemlesütve járnak, egymás agyát fürkészik, és számon tartják, ki, melyik pártnak tagja. Sokan strucc módjára homokba dugják fejüket, ivásba vagy alvásba menekülnek abban a reményben, hogy egy szép napon fölébrednek ebből a szörnyű álomból. Ez már felülszárnyalja a félelem érzését, ez már maga a döbbenet, hogy a hihetetlennek tűnő katasztrófa, a legnagyobb

képtelenség bekövetkezhet. Döbbenettel nézzük ezt a sötét, hatalmas örvényt, a kozmikus fekete lyukat, amely egyre nagyobb szívóerővel söpör magába mindent, ami a tisztességet, az emberi méltóságot, az őszinte barátságot jelentette. Európa is döbbenettel és tehetetlenül nézi ezt a mindent magába szürcsölő örvény-szörnyeteget. Pedig mindez ismerősnek tűnhet Európának és nekünk is. Volt már ilyen a történelemben, mégsem okultunk belőle. Annyira hihetetlennek tűnik mindez, hogy azt hisszük, azt szeretnénk hinni, hogy ez nem velünk történik, velünk ez nem történhet meg...

*

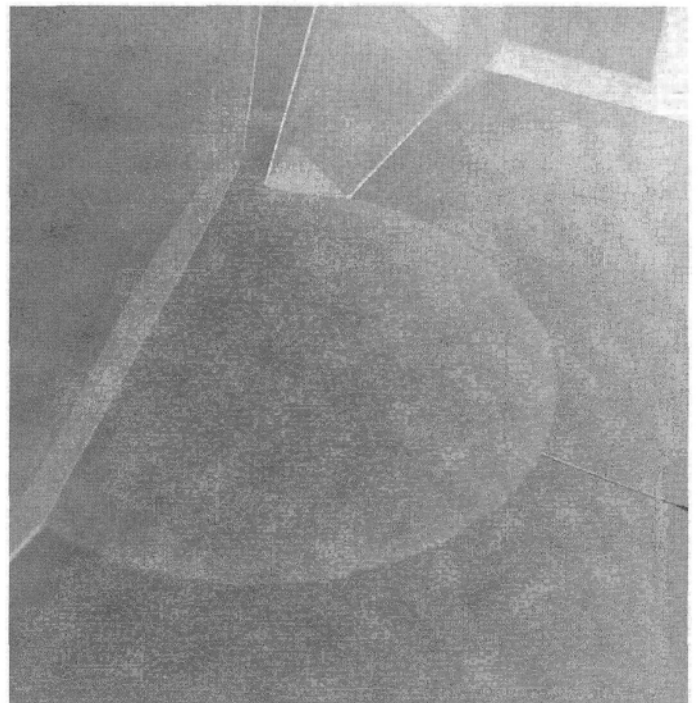
Férjem csendes horkolása megnyugtat. Amióta megszűnt munkahelyem a hetilapnál, férjem kis nyugdíjából és az én munkanélküli segélyemből éltünk három hónapig. Aztán ez a segély is lejárt, de szerencsére sikerült beiratkoznom egy szakmai továbbképző, illetve átképző tanfolyamra, amelyet a Munkaügyi Hivatal támogat anyagilag. Így a kilátástalannak tűnő napok hat-hét óra kötelező látogatással, számomra kemény gyakorlással és tanulással telnek, a megszokott házimunka (takarítás, bevásárlás, főzés, mosás) mellett. Reggel négy-öt óra között ébredek, tanulok, egyet-mást elvégzek a konyhában, hétharminckor indulok a tanfolyamra, ahol a személyi számítógép használatára, de elsősorban szövegszerkesztésre oktatnak délután egy óráig. A németórák a szövegszerkesztői tanfolyam végeztével kezdődnek majd. Hetente kétszer, kezdők számára indított angol nyelvtanfolyamra is járok, a saját költségre. Mindezt reményteljes lelkesedéssel teszem, már amennyire egyre gyengülő erőmből (láthatóan lesoványodtam, és ennek örülök) és apadó anyagi körülményeinkből telik.

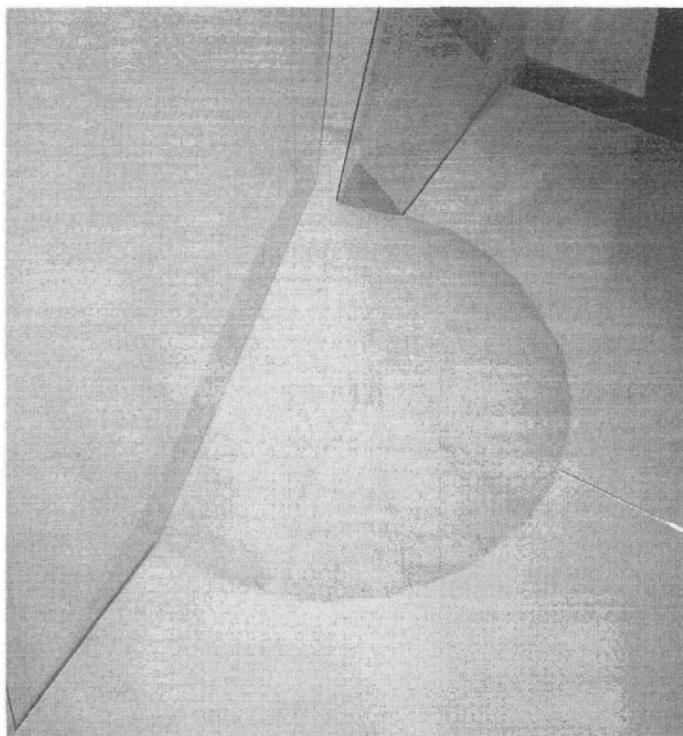
Ez a helyzet már két hónapja tart, és férjem sajnálattal vegyes tisztelettel hagyja, hogy tegyem, amit a fejembe vettem, azaz, hogy befejezzem ezt a négy hónapos kurzust, plusz az angol órákat. Legnagyobb örömömre nem iszik, így együtt gyötrődünk, ki-ki más okból kifolyólag. Szokta mondogatni, most hagylak, nem szólok semmit, de ha vége lesz a tanfolyamnak, lesz majd egy-két szavam. Végtelenül hálás vagyok neki, amiért erőt vett magán, és ezáltal számomra újból elviselhetővé vált házasesetünk. Valószínűleg ő is érezheti, hogy a szerkesztőségi munka, a plusz munkák, az üvegezőnővel való törődés és találkozások, a költőné kéziratainak gondozása és különféle megbízásai – amelyek nem kevés munkát

és időt igényelnek –, a számítógép- és nyelvtanfolyamok mind-mind menekülés hazulról, az ő másik éne elől, akit az ital és nyugtatószerek egyidejű bevitelével idéz elő, illetve idéz meg. Ezekről a korszakairól azt szoktam tréfásan-keserűn mondogatni, hogy ilyenkor a sátánnal cimborál.

Két hónapja, amióta elhagyta a „cimborát”, számomra ismét az a békés, halk szavú, okos, szeretetre méltó, barázdált arcú, különös vonzerejű férfi lett újra, akit annakidején megszerettem, ám, aki, mint utóbb kiderült, akkor is éppen „cimboraszünetet” tartott. Szóval kezdetől tart nálunk ez a „hideg-meleg” játék, ő iszik, de én pusztulok bele.

Most lelkiismeretfurdalásom van, mert ilyenekre gondolok, amikor nincs baj, amikor békésen, gyermeki ártatlansággal alszik. De pont ez a hirtelen bekövetkezett, immár jó ideje tartó idillikus testvéri béke juttatja eszembe, hogy már korábban is élhattünk volna így, hiszen annyit könyörögtem, fenyegetőztem. De nemcsak így élhetnénk, mint testvérek, hanem mint nő és férfi, hiszen még létezik kölcsönös vonzalom közöttünk, amíg meg nem jelenik a „cimborá”. Ezekről a gondolatokról nyugtalanra váltam. Éreztem, egyelőre nem lesz semmi az alvásból. A telihold egyre jobban megvilágítja szegényesen berendezett szobánkat. Felkeltem, és halk léptekkel férjem ágyához mentem, zöldcsíkos hálóingemet mellel felhúztam, és a takaró alatt szorosán átöleltem. Felébredt. – Nagyon világít a hold, nem

bírok aludni – mondtam. – Nyugodj meg, és aludj szépen, reggel korán kell kelned – válaszolt meghittén, jellegzetes, a dohányzástól rekedt hangján. Többet nem beszéltünk. Egy ideig jóleső érzéssel szívtam be testének melegét és a dohányfüst illatát. Most, hogy a dohányszag nem keveredett áporodott sörszaggal, egészen tűrhető volt, nem taszított, mint máskor.

Izzadni kezdtem. Kibontakoztam öleléséből, hálóingemet nyakamba gyűrtem, és lovaglósülésben csípőjére helyezkedtem, de előzőleg lehúztam róla pizsamanadrágját. Alsótestemmel gyengéden dörgölözni kezdtem hozzá. Hallottam, amint lélegzete fokozatosan felgyorsult. A hátamat, a tarkómat elérte a hold korbácsa. Egyre tüzebben dörgölöztem az ágyékához. Az imént még férfiasan vonzó dohányillatba most izzadság és láb- szag vegyült. Ez Ó, ez a sátán szaga! Nem, nem engedem őt közénk! Megmarkolom melleimet, kemény mellbimbóimba belehasít a fájdalom, lejjebb simogatom magam, az ölemet, a csiklómát. Mind jobban érzem a sátán szagát. Nem! Izzadt combjaim között megmarkolom kedvesem hímvesszejét, és magamba döföm. Távozz innen, ez az ember az enyém! A szag egyre erősödik. Hálóingemet fejemre borítom. Ez a férfi alattam az enyém, hiába koslatsz mögöttem, neked nem jut belőle! Én indítottam meg nedveit, amelyeket nemsokára magamba gyűjtök, nekem zihál a tüdeje, értem feszülnek meg fonnyadt izmai, miatta keményedtek meg a melleim, őerte rángatózik ölem, és válik annyi év

után ismét síkossá! Ez a telihold harmata, a kétségbeesett szerelmeseké, és neked ehhez semmi közöd! Ez a forróság, ez a hegesztőpisztoly az ölemben csak az enyém, bennem tágítja a húsalagutat, dolgozik serényen és sürgetően, és én kéjesen-kényelmesen feszítem, hajlítom testem a szikrazuhatagnak, ölem hatalmas, fortyogó kohóvá tágult, épp most lovagol bele egy kalapos hölgy a kísérijével, a hölgy leszáll a lováról, deréktól lejjebb nincs rajta öltözék, lehajol, mintha a fűben keresgélne valamit, a férfi is leszáll a lováról, hirtelen mozdulattal, erősen két marokra fogja a nő világító farát, és hátulról belehatol. A nő, mintha ezt várta volna, kissé felsikolt, aztán gurgulázó hangokat ereszt ki magából, megkapaszkodik egy fiatal nyírfában, és a gyönyörtől nyála lecsordul, lecsöpög a zsenge levelekre. A forró, gőzölgő kohóba most egy feketeruhás apáca zuhant cellástul, behunyt szemmel hátravetette magát szalmazsákján, mely a cellarácsnál végződött, és ruháját combjaira feltúrve, mezítelen térdét a hideg vasrácsnak feszítette, és várja, ó, hogy várja, hogy jöjjön a Nagy Nyaldosó, és karnyi hosszú és vastag farkát csóválva, forró levegőt fújjon a combjai között tátogó nyálkás lyukba, amely epedve várja, hogy lassú, csúszós, kígyómozgással belemerüljön mélységeibe ez a lusta, vörös izomtömeg. És ez a cupogó, habzsoló fazék az ölemben bekebelezte ezt is, érzem csiklómban a villanykapcsolót, amely ujjaim irányítására működik. A villanykapcsoló különös, a gyönyörtől fájó selyemzsinórral kötötte össze a fehér szikrát lövelő hegesztőpisztolyt a fortyogó, szőrös barlanggal bensőmben. Érzem, hogy a fájdalmasan gyönyörű selyemzsinór hamarosan elég a gyönyörben. – Gyere! Gyere! – mondtam elhalón, és mellére zuhantam.

*

Tessék, foglaljon helyet! – s a mellettem levő üres helyre mutattam. Az a nő már jó ideje az üvegajtónak támaszkodva áll a Balkán-expressz másodosztályának folyosóján. A kupéban négy jugoszláv, két lengyel utas és én. Ők Lengyelországba utaznak, én pedig Budapestre gyöngyházszegekért, valamint E. A. Poe *Csendélet halakkal* gobelin-mintájáért, amely Magyarországon kapható, és Jugoszláviában nagyon kelendő az utóbbi időben. Egy gyöngyházszegekkel díszített tükörkeretet is szeretnék vásárolni, és odaajándékozni kedves szabadkai képkeretező kollégámnak, aki jó ismerője a jugoszláviai és a magyarországi művészi köröknek, és aki mostanában nyitja meg saját caffé-ját a Városi Könyvtár közelében.

A kávézót MENEKÜLTEK-nek nevezi el, olvastam a megnyitóra invitáló meghívóban. Akkor támadt az az ötletem, hogy sürgősen elutazzak Magyarországra bevásárolni, és közben felkeressem azt a néhány barátomat, aki még nem emigrált. Nagyon megfogytak ők is meg az ismerőseim is. Egyesek emigráltak, mások a másvilágra költöztek – némelyek önkéntesül. Ez egyébként jellemző napjainkra, azaz a hetvenes évekre.

Újra az üres helyre mutatok. Az a nő feltehetőleg nem lát engem. A nyugati eget kémlelem, rajta a szanaszét szórt borsószemeket. Kettős expozíció. A nő lassan a kupé ajtaja felé fordul, arcával gyengéden megérinti az üveget, nyugodtan, merőn néz rám, gyöngyházfényű borsóraj csorog le sápadt arcán. Így elmélázó, de derűs arckifejezéssel lefotózom régi orosz ZENIT-B fényképezőgéppel.

Úristen, hiszen ő Maya Derén! Hogy is nem ismertem fel korábban! Hogy nem éreztem meg a Subotica-Kelebia sötét folyosóján az Észak felől felénk gördülő fekete, titokzatos golyóbist! Ő személyesen, a SZIBÉRIAI MACSKA, az új amerikai film megteremtője, a MESHES OF THE AFTERNOON, ő maga bontja rám gyöngyházhálóját, és én elveszek benne. Az expressz vonat mintha kiszakadt volna a testemből, Észak pehelyfelhőjeként rohan nélkülem, üvegszemekkel szórja be a nyugati látóhatárt. Ő, a földöntúli szépségű FEKETE GÖMB! Ez tehát, a MAYA DERÉN LÁTOGATÁSA gobelin-minta.

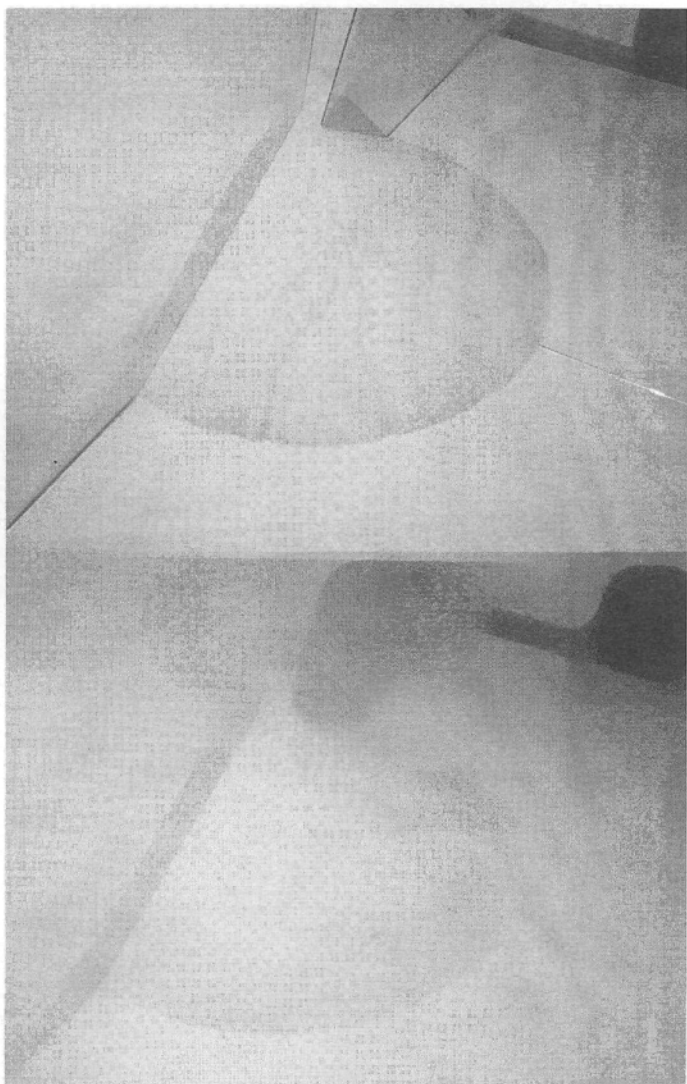
– Jöjjön be, itt melegebb van – unszolom gesztikulálva, amikor tekintetünk összetalálkozik. Elmosolyodik, és lélegzetével megolvasztja a gyöngyházfényű borsószemeket az ajtóüvegen. Ekkor nagy lendülettel az ajtó irányába dobom a sötéten izzó golyóbist, amelyet kabátom alatt szorongattam. Útitársaim meglepődnek, szörnyülködve kiáltanak fel: ne! De már késő. A DÉLUTÁN HÁLÓI rájuk hull, őket is rabul ejti. Most már ők is azt látják, amit én: az üvegajtón kettős expozícióban Madonna, az énekesnő, és a Szűz!

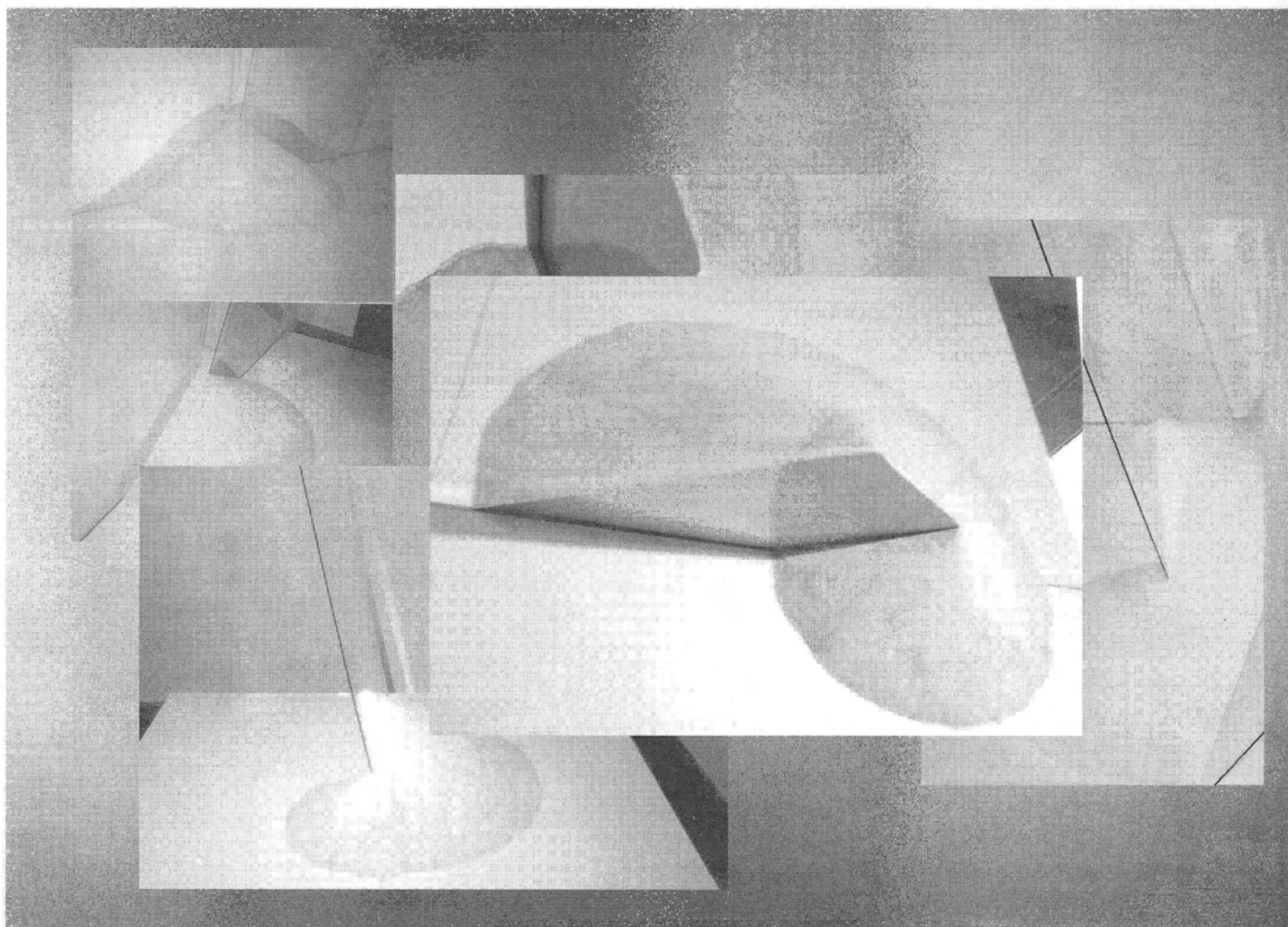
E rős kopogtatás a kupé ajtaján: – Jó estét, útlevel és vámvizsgálat. – Felmutatom útlevelemet. Benne a legnagyobb meglepetésemre ez áll: Eleonóra Derenkowski, Kijevben született. A bőröndben egy andalúziai kutya volt. Beoltották: Carole Schneeman és Andy Warhol. Vallása: woodoo és tagja a Timespace-Spacetime-nak.

I dőközben a fekete golyó óriási fényképezőgéppé változott, villogó vakujától egy szempillantás alatt kifakult és eltűnt a vámtiszt, a nő, az utasok is, majd áthatolt az ajtón, és eltűnt a folyosó mélyén.

*

C sörög az óra. Hajnali öt van. Férjem csendesen alszik mellettem, nem hallotta a halk ébresztőt. Alig hallom a lélegzetét. Elmosolyodom, és amíg gondolatban gyorsan visszapergetem éjszakai szeretkezésünket, önkéntelenül melleimbe markolok. Izzadt vagyok, a szobában pedig hideg van, ilyenkor szoktam meghűlni. Kimegyek a jéghideg konyhába, és kávéfőzés közben eltűnődöm az üvegezőnővel való tegnapi találkozásunkon, és rájöttem, hogy úti élményei hatása alatt álmodhattam az imént, hogy én vagyok ő. Erről jut eszembe, ma délután ismét találkozni fogok vele.

Tisztelt Olvasó!

A Cigányfűró megrendelhető postai pénzes utalványon az alábbi címen:

Cigányfűró szerkesztősége
1055 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út
72. II.em.

Előfizetési díj összesen **576,- Ft** + postaköltség - példányonként - Budapestre: **34,- Ft**, vidékre **44,- Ft**.

Hol kapható el a Cigányfűró? Az alábbi helyeken folyamatosan:

Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.),
Balázs Béla Stúdió (V., Bajcsy-Zsilinszky út 36-38.),
Rátkay Klub (VI. Városliget fasor 38.),
Cirko-Gejzír (VIII. Lőrinc pap tér 3.),
Kossuth Klub (VIII. Múzeum u.7.),
Pont Könyvesbolt (V. Mérleg u.6.),
Fiatalközélet Klubja (VI. Andrásy út 112.),
Örökmozgó (VII. Erzsébet körút 39.),
Hunnia Kávézó (VII. Erzsébet körút 26.),
Kosztolányi Művelődési Ház (IX. Török Pál u. 3.),
Szindbád Mozi (XIII. Szt. István körút 16.),

Odeon Kft. (XIII. Hollán Ede u. 7.),
Tabán Mozi (I. Krisztina körút 87-89.),
Balassa Könyvesbolt (II. Margit utca 1.),
Művész Mozi (VI. Teréz körút 30.),
Blue Box (IX. Kinizsi u. 28.),
Századvég Könyvesbolt (V. Veres Pálné u. 4-6.),
Liget Galéria (XIV. Ajtósi Dürer sor 5.),
Graffiti (VIII. József körút 63.),
Király utcai Könyvesház (VI. Király u. 50.),
Francia Intézet (I. Fő utca 17.),
Bartók Könyvesbolt (XI. Bartók B. u. 25),
MTV Újságpavilon (V. Szabadság tér 17),
Magyar Rádió Pagoda (VIII. Bródy Sándor Utca 5-7.),
Fórum Könyvtárház (VII. Rákóczi u. 14.),
Műcsarnok (XIV. Hősök tere),
Pedagógus Könyvesbolt (VIII. Múzeum krt. 8.)

VIDÉKEN:

Szokoly Antikvárium (Veszprém, Szabadság tér 13.),
József Attila Könyvesbolt (Kaposvár, Fő u. 33.),
Rónai Művelődési Központ (Miskolc, Mindszent-tér 3.),
A Székesfehérvári Városi Könyvtárban és fiókkönyvtáraiban.

**A lapot nem a Magyar Posta,
hanem már megint Anti terjeszti**

TARTALOM

Lévay Jenő: <i>Egyszer használatos homokórák</i> -----	2
Michael Stewart: <i>Nép – nemzet nélkül. I. rész</i> (Bindorffer Györgyi és T. Zselensky Péter fordítása) -----	3
Endródi Szabó Ernő: <i>Insallah</i> -----	7
Bodor Béla <i>versei</i> -----	9
Kántor Zsolt: <i>Rítus</i> -----	10
Podmaniczky Szilárd: <i>Nemes írás</i> -----	11
Tandori Dezső: <i>Tört virág</i> -----	12
Antal István: <i>Panoráma. Hallgatás Budapesten</i> <i>Josef Koudelkával</i> -----	14
Petri György: <i>Halas István kiállításának megnyitója</i> --	16
Balogh Attila: <i>Az egykori Halas egykori kiállításáról</i> --	17
Fésős András: <i>Különböző helyek</i> (Beszélgetés Agnés Vardával és Vittorio Storaroval) -----	18
Neményi Zsolt: <i>A rövid idejű töredékekből</i> -----	21
Noszkai Gábor: <i>Üzenetek Pimodánba. V.</i> -----	22
Joshua Starr: <i>Egy keleti keresztény szekta: az Athinganoi.</i> <i>I. rész (T.Zselensky Péter fordítása)</i> -----	23
Ladik Katalin: <i>Holdfény által homályosan</i> -----	26
Balogh Attila: <i>Humorom</i> -----	32

Halas István fotói
Lévay Jenő elektrografikái
Josef Koudelka fotói
Györgydeák György tusrajza

CONTENTS

Jenő Lévay: <i>Disposable Sand-glasses</i> -----	2
Michael Stewart: <i>A People Without A Nation. Part 1.</i> (Translated By Györgyi Bindorffer and Peter T. Zselensky) -----	3
Ernő Endródi Szabó: <i>Inshallah</i> -----	7
Béla Bodor's Poems -----	9
Zsolt Kántor: <i>The Rite</i> -----	10
Szilárd Podmaniczky: <i>A Noble Writing</i> -----	11
Dezső Tandori: <i>A Broken Flower</i> -----	12
István Antal: <i>Scenery. Silence With Josef Koudelka</i> <i>In Budapest</i> -----	14
György Petri: <i>Opening Speech Of An István Halas'</i> <i>Exhibition</i> -----	16
Attila Balogh: <i>The Former Halas' Exhibition at</i> <i>One Time</i> -----	17
András Fésős: <i>Different Places</i> (Conversation With Agnés Varda And Vittorio Storaro On The Film Festival Venice) -----	18
Zsolt Neményi: <i>One-minute fragments</i> -----	21
Gábor Noszkai: <i>Messages To Pimodan. Part V.</i> ----	22
Joshua Starr: <i>An Eastern Christian Sect: The Athinganoi</i> (Translated By Péter T. Zselensky) -----	23
Katalin Ladik: <i>A Mistery By The Moonlight</i> -----	26
Attila Balogh: <i>My Own Humour</i> -----	32

Photos By István Halas
Electrographics By Jenő Lévay
Photos By Josef Koudelka
Inkgraphic By György Györgydeák

A szerkesztőség munkatársai

Balogh Attila *főszerkesztő*
F. Havas Gábor *főszerkesztő-helyettes*
Baranyi Ilona *olvasószerkesztő*
Ladik Katalin *szerkesztő* (vers)
Prónai Csaba *szerkesztő* (tanulmány)
Tamás Amaryllis *szerkesztő* (film, interjú)
Neményi Zsolt *szerkesztő* (széppróza)
T. Zselensky Péter *szerkesztő* (angol nyelvű szakirodalom)
Györgydeák György *művészeti szerkesztő*
Balahoczi Mónika *szerkesztőségi titkár*
Endródi Szabó Ernő *munkatárs*
Eörsi István és Petri György *főmunkatársak*

Cigányfűró kisebbség-szellemű művészeti és közérzeti folyóirat

Megjelenik: kéthavonta

Kiadja: a **Dunától a Gangeszig Alapítvány**

Felelős kiadó: **Révész Sándor** elnök

A szerkesztőség címe: 1055 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 72. II. em.

Telefon: 111-0034, 131-8342. Fax: 111-7048

A **Cigányfűró** megjelenését a következők támogatják:

Soros Alapítvány

ISSN 1218-3881

Nyomdai előkészítés:

Nyomás: FRAGMENTUM KFT.

OLDALANKÉNT
HÁROM FORINT

KUMOROM

Nyálkás, esős idő volt, bizonytalan lépteim felkeltették a rendőr figyelmét.

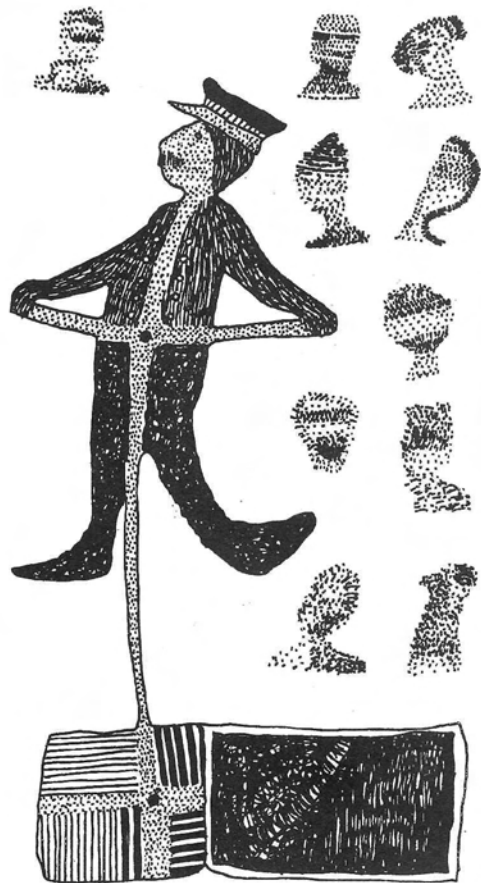
Először körüljárt, majd hozzá illő határozott fölénnyel megszólalt:

– Na, mi van, már maga is letelepedési engedélyért jött?

– Nem kérem szépen, én már kaptam egyet Zsigmond királytól – válaszoltam halkán, de a király szót erősen ejtve.

– Hopp, te! Itt semmiféle Zsiga nem dolgozik. No menjen csak az eligazítóuba –, és jobb keze mutatóujját melélkasától félkörben elkanyarítva, egy dobozszerű fülkére mutatott.

73-ly A.K.

60R0P7A'K 015R64